คติชนการจัดการศพของชาวชุมชนสะดาวา จังหวัดปัตตานี : โครงสร้างหน้าที่และภูมิปัญญาในการธำรงสังคมมุสลิม

วันที่รับบทความ	10/03/2569
วันแก้ไขบทความ	19/05/2569
วันตอบรับบทความ	20/05/2569

วาริด เจริญราษฎร์[1,*]

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์โครงสร้างหน้าที่ของคติชนการจัดการศพ และเพื่อวิเคราะห์ภูมิปัญญาการธำรงสังคมมุสลิมของคติชนการจัดการศพของชาวชุมชนสะดาวา จังหวัดปัตตานี ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามด้วยการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่มจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 30 คน ร่วมกับการศึกษาค้นคว้าจากข้อมูลเอกสารที่เกี่ยวข้อง จากนั้นผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัยภายใต้กรอบแนวคิดในการวิจัย ผลการวิจัยพบว่า คติชนการจัดการศพของชาวสะดาวา มีโครงสร้างหน้าที่แบบชัดแจ้ง 3 ประการ ได้แก่ 1) การจัดการศพอย่างถูกสุขลักษณะ 2) การหวังผลบุญและความเมตตาจากอัลลอฮ์ และ 3) การแจ้งข่าวการตายให้สมาชิกชุมชนทราบ หน้าที่ซ่อนเร้น 3 ประการ ได้แก่ 1) การสร้างความทรงจำที่ดีต่อผู้ตาย 2) การสร้างสัมพันธภาพที่ดีในระบบเครือญาติ และ 3) การสร้างความสามัคคีในชุมชน ผลการศึกษาภูมิปัญญาการธำรงสังคมมุสลิม พบภูมิปัญญา 4 ลักษณะ ได้แก่ 1) การควบคุมทางศีลธรรมด้วยหลักการแห่งอิสลาม 2) การรวมตัวเพื่อสร้างดุลยภาพ 3) การธำรงวัฒนธรรมท้องถิ่นของสังคมมุสลิม และ 4) การสร้างความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมท้องถิ่น ผลการวิจัยสามารถใช้ออกแบบและพัฒนานโยบายทางวัฒนธรรมของชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแก้ไขปัญหาทางสังคมด้วยคติชนท้องถิ่น และเป็นการบันทึกข้อมูลทางวัฒนธรรมของชาวสะดาวาสำหรับการศึกษาเชิงอนุรักษ์

คำสำคัญ: คติชน การจัดการศพ โครงสร้างหน้าที่ ชุมชนสะดาวา

[1,*] สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี

อีเมล: warid.c@dru.ac.th

Folklore of Funeral Practices in the Sadawa Community, Pattani Province: Functional Structures and Traditional Wisdom in Upholding Muslim Society

Received	10/03/2026
Revised	19/05/2026
Accepted	20/05/2026

Warid Charoenrad[1,*]

Abstract

This research aimed to analyze the functional structures of funeral practice folklore and to examine the traditional wisdom of sustaining Muslim social embedded in the funeral practices of the Sadawa community, Pattani Province. The researcher employed a qualitative research methodology, collecting field data through participant observation, interviews, and focus group discussions with 30 key informants, supplemented by relevant documentary research. The collected data were subsequently analyzed in accordance with the research objectives within the established conceptual framework. The findings revealed that the funeral practice folklore of the Sadawa Community encompasses three manifest functions: 1) hygienic body management, 2) seeking rewards and mercy from Allah, and 3) notifying community members of a death. Three latent functions were identified: 1) constructing positive memories of the deceased, 2) strengthening kinship relations, and 3) fostering community solidarity. Regarding the traditional wisdom of sustaining Muslim society, four distinct forms were identified: 1) moral regulation through Islamic principles; 2) collective assembly for the restoration of social equilibrium; 3) the preservation of local Muslim cultural heritage; and 4) the cultivation of pride in local cultural identity. The research findings can be applied to the design and development of national cultural policies, particularly in addressing social challenges through local folklore, and serve as a cultural documentation of the Sadawa people for conservation-oriented scholarship.

[1,*] Thai Language Program, Faculty of Humanities and Social Sciences, Dhonburi Rajabhat University

e-mail: warid.c@dru.ac.th

Keywords: Folklore; Funeral Practices; Functional Structures; Sadawa Community

บทนำ

ชุมชนสะดาวาเป็นชุมชนเก่าแก่ในอำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าเริ่มก่อตั้งชุมชนขึ้นเมื่อใด ชุมชนสะดาวาเป็นชุมชนของชาวมุสลิมที่อพยพมาจากหมู่บ้านตือบิงหม๊ะ (ปัจจุบันไม่มีหมู่บ้านนี้แล้ว) ด้วยเหตุนี้ ชาวสะดาวาในปัจจุบัน โดยเฉพาะหมู่ที่ 6 จึงมีนามสกุลว่า “ตือบิงหม๊ะ” ชาวสะดาวารุ่นบุกเบิกได้เริ่มตั้งถิ่นฐานบริเวณที่ราบชายป่า มีคลองน้ำไหลผ่านสลับกับซุ้มกอไผ่ทำให้ผืนดินมีความอุดมสมบูรณ์ บรรพบุรุษของชาวสะดาวาจึงประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำนา และสวนยางพารา ต่อมาได้ผลิตผง “สะดาวอ” ซึ่งเป็นภาษามลายูท้องถิ่นหมายถึงผงดินปืน ทำให้ชุมชนแห่งนี้มีชื่อว่า “สะดาวอ” และภายหลังถูกปรับเปลี่ยนเป็น “สะดาวา” ชุมชนสะดาวาเป็นแหล่งผลิตดินปืนที่มีคุณภาพ เมื่อมีศึกสงครามหรือมีการต่อสู้ชาวปัตตานี และจังหวัดใกล้เคียงมักใช้ดินปืนจากชุมชนสะดาวา ชุมชนสะดาวาเริ่มเป็นที่รู้จักมากขึ้นในฐานะแหล่งดินปืนที่สำคัญ มีการติดต่อสื่อสารกับชุมชนต่าง ๆ อยู่เสมอ ทำให้ชาวสะดาวาปักหลักถาวรไม่อพยพโยกย้ายไปถิ่นอื่น มีการสืบทอดเชื้อสายและขยายตัวกลายเป็นชุมชนขนาดใหญ่ เมื่อมีสมาชิกในชุมชนเพิ่มมากขึ้น ชุมชนสะดาวาได้แบ่งเป็นหมู่บ้านย่อย ๆ 8 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่บ้านลือเมาะ หมู่บ้านสิเดะ หมู่บ้านอีบุ๊ หมู่บ้านศาลาสอง หมู่บ้านอาโห หมู่บ้านบากง หมู่บ้านกูแบบาเดาะ และหมู่บ้านปูตะ ทั้งนี้เพื่อให้มีผู้นำประจำหมู่บ้านสำหรับดูแลลูกบ้านอย่างทั่วถึง ปัจจุบันชุมชนสะดาวาได้รับการยกฐานะเป็นเทศบาลตำบลสะดาวา ตามพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 เมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2560 (องค์การบริหารส่วนตำบลสะดาวา, 2568)

จากประวัติความเป็นมาของชุมชนสะดาวาที่มีการรวมตัวกันสืบเนื่องมาเป็นเวลานาน มีแบบแผนทางวัฒนธรรมอิสลามร่วมกัน มีการประกอบอาชีพ ภูมิปัญญา และวิถีชีวิตเป็นแบบแผนของตนเอง คือการทำเกษตรกรรมและผลิตดินปืน ทำให้ชาวสะดาวามีคติชนประจำชุมชนที่สะท้อนถึงอัตลักษณ์ และโครงสร้างทางสังคมอย่างชัดเจน เนื่องจากธรรมชาติและลักษณะของคติชน ประการสำคัญคือจะเกิดขึ้นประจำกลุ่มชนที่มีวัฒนธรรมเป็นของตนเอง มีเอกลักษณ์ร่วมกัน คติชนเหล่านี้มีความเก่าแก่ และสืบทอดต่อ ๆ กันมาด้วยวิธีการทางมุขปาฐะ (วาริด เจริญราษฎร์, 2562, น. 12) คติชนของชาวสะดาวามีความสัมพันธ์กับศาสนาอิสลามและวัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นหลักฐานอันแสดงรากเหง้าทางวัฒนธรรมที่สำคัญ อย่างไรก็ตามความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีบริบททางสังคมปัจจุบัน ตลอดจนวิถีชีวิตของชาวสะดาวาที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอาจทำให้คติชนเหล่านี้เปลี่ยนแปลง หรือสูญหายไปในอนาคต เนื่องจากชาวสะดาวาไม่มีการเก็บรวบรวมคติชนอย่างเป็นระบบ และยังไม่มีผู้สนใจศึกษาวิเคราะห์คติชนเหล่านี้ ผู้วิจัยจึงลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อสำรวจนำร่อง และพบว่าชาวสะดาวาให้ความสำคัญกับคติชนการจัดการศพอย่างมาก เนื่องจากศาสนาอิสลามได้เน้นย้ำว่ามนุษย์ทุกคนจะต้องเผชิญกับความตาย ความตายเป็นบททดสอบหนึ่งของอัลลอฮ์

ซึ่งเป็นพระเจ้าพระองค์เดียวของชาวมุสลิม และเป็นหนทางกลับไปสู่พระองค์ ดังปรากฏในคัมภีร์อัลกุรอาน ความว่า “ทุกชีวิตย่อมลิ้มรสความตาย และเราจะทดสอบพวกเจ้าด้วยความชั่วและความดี และพวกเจ้าจะต้องกลับไปหาเราอย่างแน่นอน” (สมาคมนักเรียนเก่าอาหรับ, 2542, น. 324)

ความสำคัญของคติชนการจัดการศพต่อโครงสร้างทางสังคมของชาวสะดาวา ไม่เพียงแต่เป็น “ความรู้ของมวลชน” เนื่องจากทุกคนจะต้องสัมผัสและเป็นปลายทางชีวิตบนโลกมนุษย์ของชาวสะดาวาทุกคน ยังมีบทบาทในระบบโครงสร้างหน้าที่ต่อสังคมสะดาวา ผลการสำรวจนำร่องสะท้อนว่าการจัดการศพเป็นกลไกทางวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงมุสลิมเข้ากับอัลลอฮ์ ทำให้ชาวสะดาวาตระหนักว่าชีวิตของตนจะต้องกลับไปสู่อัลลอฮ์เพื่อรอการพิพากษาของพระองค์ในวันกิยามะฮ์ ดังข้อความในคัมภีร์อัลกุรอาน ความว่า “และเราตั้งตราชูที่เที่ยงธรรมสำหรับวันกิยามะฮ์ ดังนั้นจะไม่มีชีวิตใดถูกอธรรมแต่อย่างใดเลย และแม้ว่ามันเป็นเพียงน้ำหนักเท่าเมล็ดพืชเล็ก เราก็จะนำมันมาแสดง และเป็นการพอเพียงแล้วสำหรับเราที่เป็นผู้ชำระสอบสวน” (สมาคมนักเรียนเก่าอาหรับ, 2542, น. 326)

จึงกล่าวได้ว่าคติชนการจัดการศพของชาวสะดาวามีบทบาทเชิงโครงสร้างหน้าที่ ทำให้ชาวสะดาวาตระหนักถึงการพิพากษาอันเที่ยงธรรมของอัลลอฮ์ เป็นบรรทัดฐานในการจัดระเบียบทางสังคม และเป็นทางออกของชุมชนในการรับมือกับการสูญเสียซึ่งเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในชีวิต ลักษณะเช่นนี้สอดคล้องกับสาระสำคัญของทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ (Structural-Functionalism) ที่พิจารณาสังคมในฐานะระบบที่ซับซ้อน ประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์ และพึ่งพาอาศัยกัน แต่ละส่วนมีหน้าที่ของตนเองในการทำงานเพื่อรักษาเสถียรภาพ และความสมดุลของสังคมโดยรวม (Durkheim, 1997, p. 68)

ทฤษฎีนี้จึงมีควาสำคัญและเหมาะสมที่จะนำมาพัฒนาเป็นกรอบแนวคิดการวิจัยในครั้งนี้ เนื่องจากช่วยให้มองเห็นเห็นความเชื่อมโยงระหว่างสถาบันต่าง ๆ ในวัฒนธรรมอิสลามได้อย่างชัดเจน และอธิบายว่าหลักการทางศาสนา (Sharia) หน้าที่เป็นกฎบรรทัดฐานที่ทำให้สมาชิกในสังคม มีเป้าหมายและค่านิยมเดียวกัน ช่วยลดความสับสนวุ่นวาย และทำให้คนในวัฒนธรรมอิสลามรู้สึกถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจากคติชนการจัดการศพได้อย่างไร ผู้วิจัยจึงมีความสนใจ และเล็งเห็นความสำคัญของการศึกษาวิเคราะห์อย่างละเอียดต่อไปว่าคติชนการจัดการศพของชาวสะดาวานี้จะมีบทบาทเชิงโครงสร้างหน้าที่ในมิติอื่น ๆ อย่างไร ทั้งหน้าที่ปรากฏชัดเจนและหน้าที่แฝงเร้นซึ่งปัจจุบันยังไม่มีผลการวิเคราะห์คติชนการจัดการศพในลักษณะนี้มาก่อน

นอกจากนี้ผลการสำรวจนำร่องยังแสดงถึงความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งระหว่างคติชนการจัดการศพ กับหลักการทางศาสนาอิสลามซึ่งถือเป็นธรรมนูญในการดำเนินชีวิตของชาวมุสลิม เช่น คติชนบูกุ๊มาญะฮ์ หรือการห่อศพ ผู้ห่อศพจะกล่าวถ้อยคำ “บิสมิลลาฮิ วะอะลาซุนนะติเราะซุลิลลาฮิ ศ็อลลัลลอฮุอะลัยฮิ วะซัลลัม” แปลว่า “ด้วยพระนามของอัลลอฮ์ และตามแนวทางของท่านศาสดามุฮัมมัด” ถ้อยคำนี้นอกจากจะเป็นส่วนหนึ่งของคติชนบูกุ๊มาญะฮ์ ยังสะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่าคติชนการจัดการศพ และศาสนาอิสลาม มีความสัมพันธ์กันอย่างลึกซึ้ง คติชนเป็นส่วนประกอบสำคัญ

ที่ช่วยให้หลักการของศาสนาอิสลามมีความเป็นรูปธรรมและดำรงอยู่ได้ กล่าวคือ คติชนเป็นพื้นที่และเป็นสื่อกลางให้หลักการในศาสนาอิสลาม ได้ปรากฏและตอกย้ำสืบทอดในชุมชนสะดาวา ลักษณะเช่นนี้ตามแนวคิดโครงสร้างหน้าที่ถือว่าเป็นกลไกในการกำจัด “ภาวะเสียหน้าที่” (Dysfunctions) ได้แก่ ความผิดปกติหรือภาวะไม่มั่นคงในสังคม กรณีชุมชนสะดาวาภาวะเสียหน้าที่จากการตายมีหลายประการ เช่น ความโศกเศร้า ความวิตกกังวล การขาดผู้นำหรือสมาชิกในสังคม ซึ่งคำกล่าวที่ยกมาจากคติชนบูกิ๊มาญะห์จะเป็นเครื่องมือในการกำจัดภาวะดังกล่าว เนื่องจากผู้เสียชีวิตได้เสียชีวิตตามกำหนดสภาวการณ์ของอัลลอฮ์ (อัลลอฮ์ทรงกำหนดไว้แล้ว) และการเสียชีวิตนี้เป็นไปตามแนวทางของท่านศาสดามุฮัมมัด สมาชิกในครอบครัวและผู้ร่วมในคติชนดังกล่าวย่อมเกิดกำลังใจและตระหนักว่าสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นกรรมสิทธิ์ของอัลลอฮ์ การขอพร และปฏิบัติคติชนต่าง ๆ ในการจัดการศพจะส่งผลให้ผู้เสียชีวิตได้รับอภัยโทษจากอัลลอฮ์ และได้พบกับอัลลอฮ์ในสวรรค์ ถือเป็นจุดสิ้นสุดความยากลำบากในชีวิต นับเป็นภูมิปัญญาที่ส่งผลให้ชุมชนสะดาวาที่เป็นสังคมมุสลิมมีแกนหลักคือ คำสั่งใช้ของอัลลอฮ์ และแนวทางปฏิบัติของศาสดามุฮัมมัด สามารถธำรงอยู่ได้อย่างมีเสถียรภาพ รายละเอียดและลักษณะของภูมิปัญญาในการจัดการภาวะเสียหน้าที่เพื่อธำรงสังคมสะดาวานี้ จำเป็นต้องมีการวิเคราะห์ข้อมูลอย่างลึกซึ้ง เพื่อให้ได้ผลการวิจัยที่ชัดเจนต่อไป

ผลการสำรวจนำร่องทำให้ผู้วิจัยมั่นใจว่าลักษณะข้อมูล และประเด็นที่จะดำเนินการวิจัยมีความสำคัญ และสามารถดำเนินการวิจัยต่อไปได้ เนื่องจากมีข้อมูลและผู้ให้ข้อมูลสำคัญในชุมชนเพียงพอ ผลการวิจัยมีประโยชน์ทั้งในแง่ของการวิจัยต่อยอด เนื่องจากผลการวิจัยจะเป็นแนวทางสำคัญทั้งในการศึกษาวิจัยคติชนอื่น ๆ ความสัมพันธ์และบทบาทของคติชนต่อโครงสร้างสังคม ตลอดจนคติชนของชาวมุสลิมในประเทศไทย และจะเกิดประโยชน์ต่อชุมชนสะดาวา เนื่องจากการวิจัยจะเป็นการบันทึกคติชนการจัดการศพไว้เป็นหลักฐานทางวัฒนธรรมอย่างเป็นระบบและเป็นลายลักษณ์อักษร ก่อนที่คติชนนี้จะเปลี่ยนแปลงหรือสูญหายไป เนื่องจากบริบททางสังคมในปัจจุบันชุมชนสะดาวาและชุมชนในจังหวัดปัตตานี มีความเจริญก้าวหน้าในวิทยาการด้านต่าง ๆ อย่างมาก จากวิสัยทัศน์ของจังหวัดปัตตานีในการพัฒนาเมืองให้เป็น “ประตูทองสู่เศรษฐกิจฮาลาลของอาเซียน” และมุ่งพัฒนาตนเป็นศูนย์กลางผลิตภัณฑ์และบริการฮาลาลระดับภูมิภาค (Regional Halal Hub) รัฐบาลและองค์กรที่เกี่ยวข้องมุ่งพัฒนาเพื่อยกระดับศักยภาพทางเศรษฐกิจของจังหวัดปัตตานี ทำให้ผู้ประกอบธุรกิจและประชาชนทั่วไปสามารถติดต่อสื่อสารด้วยเทคโนโลยีผ่านระบบอินเทอร์เน็ตและสื่อสังคมออนไลน์ รวมถึงการรับสารจากสื่อต่างประเทศได้สะดวกมากขึ้น (สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดปัตตานี, 2567, น. 1-5)

บริบทเช่นนี้อาจส่งผลให้วิถีชีวิตของชาวสะดาวาเกิดการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ภูมิปัญญาดั้งเดิมบางอย่างอาจสูญหายไปหรือถูกแทนที่ด้วยค่านิยมสมัยใหม่ เช่น การยืมคำภาษาไทยมาตรฐานมาใช้ในคติชนหรือถ้อยคำที่เกี่ยวข้องแทนที่ภาษามลายูถิ่น การรับค่านิยมหรือวัสดุอุปกรณ์ที่ทันสมัยมาแทนที่ภูมิปัญญาตามวัฒนธรรมท้องถิ่นดั้งเดิม การลดทอนขั้นตอน ความสำคัญที่เกี่ยวข้องกับคติชน

การจัดการศพ รวมถึงรูปแบบการรวมตัวของสมาชิกในชุมชนเนื่องจากวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพเปลี่ยนแปลงไปจากอิทธิพลของการพัฒนาสังคมชนบทเป็นสังคมเมือง เป็นต้น ดังที่ Rogers (2003, p. 219) กล่าวว่า แนวคิด การปฏิบัติ หรือวัตถุที่เป็นสิ่งใหม่จากวัฒนธรรมอื่น หรือที่ได้รับการยอมรับว่าทันสมัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อได้รับการสื่อสารผ่านช่องทางการสื่อสารที่มีอิทธิพลมาก ย่อมถูกนำมาใช้แทนสิ่งที่มีอยู่เดิมในระบบสังคมและวัฒนธรรมนั้น ๆ ผู้วิจัยตระหนักถึงความจำเป็นตามบริบทดังกล่าว จึงดำเนินการวิจัยครั้งนี้เพื่อรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลคติชนเกี่ยวกับการจัดการศพของชาวสะดาวา โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพและกรอบแนวคิดเชิงโครงสร้างหน้าที่ เพื่อทำความเข้าใจความสัมพันธ์โดยตรงระหว่างคติชนการจัดการศพกับบทบาทหน้าที่และภูมิปัญญาในการธำรงสังคมมุสลิม รวมถึงเพื่อต่อยอดจากการสำรวจนำร่องและแสดงองค์ความรู้ว่าคติชนการจัดการศพมีหน้าที่ในการช่วยให้ชุมชนสะดาวาธำรงอยู่ และเกิดปฏิสัมพันธ์อย่างสมดุลได้อย่างไร ก่อนที่คติชนการจัดการศพจะเปลี่ยนแปลงไปในอนาคต

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์โครงสร้างหน้าที่อันได้แก่หน้าที่ชัดแจ้งและหน้าที่ซ่อนเร้นของคติชนการจัดการศพในชุมชนสะดาวา
2. เพื่อวิเคราะห์ภูมิปัญญาการธำรงสังคมมุสลิมของคติชนการจัดการศพในชุมชนสะดาวา

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ชาวชุมชนสะดาวา หมู่ที่ 1- หมู่ที่ 8 ตำบลสะดาวา อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) ผู้วิจัยคัดเลือกโดยการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) ซึ่งคำนึงถึงความสามารถในการให้ข้อมูลที่ตอบคำถามการวิจัยและวัตถุประสงค์การวิจัย ได้มีความเต็มใจในการให้ข้อมูล และปฏิบัติตามจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัยครั้งนี้แบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ

1) ผู้มีความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับพิธีจัดการศพ จำนวน 10 คน

2) โต๊ะบาบอหรือผู้นำทางศาสนาในชุมชนสะดาวา จำนวน 12 คน

3) ผู้นำชุมชน จำนวน 8 คน

รวมผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้งสิ้น 30 คน โดยทุกคนต้องเป็นผู้ที่เกิดและอาศัยอยู่ในชุมชนสะดาวา ไม่เป็นผู้อพยพโยกย้ายมาจากถิ่นอื่น และเป็นผู้ที่ไม่เคยย้ายถิ่นฐานไปอยู่ที่อื่นมาก่อน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย มีดังต่อไปนี้

1) แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview Guide) ใช้เป็นแนวทางในการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลอย่างเป็นระบบ โดยมีคำถามที่กำหนดไว้ล่วงหน้า

2) แบบบันทึกการสังเกต (Observation Form/Field Notes) ใช้บันทึกข้อมูลจากการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมในพิธีกรรมการจัดการศพ

3) เครื่องบันทึกภาพ (Camera/Video Recorder) ใช้บันทึกภาพนิ่งหรือภาพเคลื่อนไหวโดยได้รับความยินยอมจากผู้ให้ข้อมูล

4) แนวคำถามสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion Guide) และแบบบันทึกข้อมูลเอกสาร (Document Analysis Form)

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

เมื่อผู้วิจัยสำรวจและศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นพื้นฐานสำหรับการออกแบบการวิจัยแล้ว ผู้วิจัยได้ขออนุญาตผู้นำชุมชน ผู้นำทางศาสนา ฝ่ายปกครองท้องถิ่น รวมถึงบุคคลในชุมชนที่เกี่ยวข้องเพื่อศึกษานำร่อง เมื่อได้ผลการสำรวจนำร่องที่สะท้อนถึงข้อมูลการจัดการศพลักษณะทั่วไปของชุมชนสะดาวา และได้ทดลองวิเคราะห์ข้อมูลบางส่วน เพื่อเป็นการพิสูจน์กรอบแนวคิดในการวิจัยเบื้องต้นจนมั่นใจว่าสามารถดำเนินการวิจัยได้จริง ผู้วิจัยจึงดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้

1) การสนทนากลุ่มย่อย (Focus Group Discussion) ผู้วิจัยจัดประชุมกลุ่มย่อยร่วมกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ประกอบด้วย ผู้นำศาสนา ผู้รู้ด้านประเพณี และตัวแทนครอบครัวในชุมชนสะดาวา โดยใช้กระบวนการสนทนาที่เปิดโอกาสให้เกิดการแลกเปลี่ยนและถกเถียง (Dialectic Process) เพื่อตรวจสอบความสอดคล้องของข้อมูลเกี่ยวกับประเภท ลักษณะและองค์ประกอบของคติชนการจัดการศพ กระบวนการนี้ช่วยให้ผู้วิจัยเข้าใจขั้นตอนพิธีกรรมที่อาจมีความละเอียดอ่อน

2) การเก็บข้อมูลภาคสนาม (Fieldwork) ด้วยการสัมภาษณ์ และการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม ผู้วิจัยลงพื้นที่ปฏิบัติการทางมานุษยวิทยา เพื่อเข้าถึงข้อมูลเชิงลึกผ่านการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างและกึ่งโครงสร้าง เพื่อเก็บรายละเอียดด้านคติความเชื่อและขั้นตอนเชิงเทคนิค จากผู้ปฏิบัติพิธีกรรม โดยตรงการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (Participant Observation) ผู้วิจัยเข้าไปใช้ชีวิต และมีส่วนร่วมในเหตุการณ์จริงเมื่อมีการจัดการศพในชุมชน โดยวางตัวเป็นคนในที่เข้าไปช่วยหยิบจับภาระงานเล็กน้อยที่เหมาะสมตามสถานภาพ เพื่อให้เกิดความไว้วางใจ (Rapport) ซึ่งทำให้ผู้วิจัยสามารถสังเกตพฤติกรรม อารมณ์ความรู้สึก และการปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน ท่ามกลางบริบทของพิธีกรรมได้อย่างเป็นธรรมชาติ มากกว่าการเป็นเพียงผู้สังเกตการณ์จากระยะไกล จากนั้นผู้วิจัยดำเนินการจดบันทึกสนาม (Field Notes) อย่างละเอียด พร้อมทั้งบันทึกภาพและเสียง โดยยึดถือจรรยาบรรณการวิจัย และได้รับความยินยอมจากผู้ให้ข้อมูลเป็นสำคัญ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สะท้อนอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนสะดาวาอย่างรอบด้านและมีความเป็นปรนัยสูงที่สุด

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัยด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ภายใต้กรอบแนวคิดในการวิจัย จากนั้นตรวจสอบความสมบูรณ์ของผลการวิเคราะห์ว่าตอบคำถามวิจัยตามวัตถุประสงค์ได้ชัดเจนหรือไม่ ทั้งนี้หากมีข้อมูลบางส่วนไม่สมบูรณ์ ผู้วิจัยจะดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติม และนำมาวิเคราะห์ข้อมูลให้ละเอียดต่อไป

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

สรุปผลการวิจัย

ผลการวิเคราะห์โครงสร้างหน้าที่ของคติชนการจัดการศพในชุมชนสะดาวา ตามกรอบแนวคิดโครงสร้างหน้าที่ของ Merton (1957, pp. 19-84) ทำให้เห็นลักษณะและโครงสร้างของชุมชนสะดาวาได้อย่างชัดเจนและลึกซึ้ง เนื่องจากแนวคิดดังกล่าวให้ความสำคัญกับการอธิบายพฤติกรรมหรือรูปแบบกิจกรรมในวิถีชีวิต รวมถึงคติชนต่าง ๆ ที่ดูเหมือนไม่มีเหตุผลหรือไม่ เป็นไปตามความสมบูรณ์แบบของสังคมโดยสมบูรณ์ โดยจะถือว่าสิ่งเหล่านั้นมีหน้าที่ซ่อนเร้น (Latent Functions) ที่มีบทบาทอย่างยิ่งต่อการดำรงอยู่ของกลุ่มชนนั้น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคติชนการจัดการศพ ที่ถือเป็นคติชนที่มีความสำคัญอย่างยิ่งของชาวมุสลิมและของชาวสะดาวา แนวคิดนี้จึงไม่เพียงแต่พิจารณาวิเคราะห์ความสมบูรณ์แบบ หรือโครงสร้างหน้าที่เชิงบวกของของคติชนที่ปรากฏซึ่งถือเป็นหน้าที่ชัดแจ้ง (Manifest Function) เท่านั้น แต่ยังให้ความสำคัญกับโครงสร้างหน้าที่ที่ซ่อนเร้น และดูเหมือนไม่มีเหตุผลหรือไม่สมบูรณ์แบบ โดยไม่ละเลยรายละเอียดปลีกย่อยที่เกิดจากความคิด ความเชื่อ ค่านิยม และวิถีชีวิตของชาวสะดาวา ผู้วิจัยซึ่งเป็นมุสลิมที่ได้แวะเวียนเยี่ยมเยียนชาวสะดาวาอยู่เสมอ ได้วิเคราะห์ข้อมูลจากมุมมองภายใน (Internal Perspective) โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม การสำรวจนำร่อง ร่วมกับการปฏิสัมพันธ์กับชาวสะดาวาอย่างใกล้ชิด พบว่าโครงสร้างหน้าที่ของคติชนการจัดการศพปรากฏทั้งหน้าที่ชัดแจ้ง และหน้าที่ซ่อนเร้น ซึ่งโครงสร้างหน้าที่เหล่านี้เผยให้เห็นรากเหง้าทางวัฒนธรรมของชาวสะดาวาตามความเป็นจริงได้อย่างชัดเจน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. หน้าที่ชัดแจ้งของคติชนการจัดการศพ (Manifested Function of Funeral Folklore)

หน้าที่ชัดแจ้งของคติชนการจัดการศพ หมายถึง ผลเชิงโครงสร้างหน้าที่ที่ชาวสะดาวาตั้งใจ มุ่งหมาย และรับรู้อย่างชัดเจนว่าจะเกิดจากคติชนการจัดการศพ หน้าที่ชัดแจ้งนี้อาจเกิดจากการกระทำของชาวสะดาวาหรือสถาบันทางสังคมในชุมชนสะดาวาก็ได้ จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบหน้าที่ชัดแจ้งของคติชนการจัดการศพ ดังนี้

1.1 การจัดการศพอย่างถูกสุขลักษณะ (Hygienic Management of Corpse) คติชนการจัดการศพมีโครงสร้างหน้าที่อย่างชัดแจ้งเพื่อจัดการศพอย่างถูกสุขลักษณะ ชาวสะดาวาจะมีคติชนทั้งพิธีกรรม ความเชื่อ สมุนไพรพื้นบ้าน รวมถึงแนวทางปฏิบัติ และพฤติกรรมเกี่ยวกับ

การจัดการศพ เพื่อดูแลความสะอาด จัดการความเป็นระเบียบของศพ และการกำจัดศพโดยคำนึงถึงความปลอดภัยของสมาชิกและสิ่งแวดล้อมในชุมชนสะดาวา ภายใต้ศาสนบัญญัติของศาสนาอิสลามอย่างเคร่งครัด เริ่มตั้งแต่คติชน “มานีมาญะฮ์” หรือคติชนอาบน้ำศพ คติชนอาบน้ำศพเป็นพิธีกรรมที่สืบทอดต่อกันมาด้วยวิธีการมุขปาฐะ หรือการสั่งสอนกันปากต่อปาก คติชนนี้มีหน้าที่ชัดแจ้งคือเพื่อทำความสะอาดศพ ระงับกลิ่นและสิ่งปฏิกูลจากศพ คติชนอาบน้ำศพเริ่มจากการแยกศพออกมาไว้ในบริเวณเฉพาะ โดยใช้เป็นห้องหรือการใช้ม่านกั้นบริเวณที่จะอาบน้ำศพ ผู้ที่จะอยู่ในบริเวณเฉพาะนี้คือผู้ที่จะอาบน้ำศพเท่านั้น โดยทั่วไปจะเป็นญาติใกล้ชิดผู้ตาย ผู้อาบน้ำศพสวมถุงมือทั้งสองข้าง ในอดีตจะสวมถุงผ้าหนาหรือถุงพลาสติกหลาย ๆ ชั้นซ้อนกัน คติชนการอาบน้ำศพเริ่มจากขั้นตอนการรีดท้อง โดยยกศพส่วนบนได้แก่บริเวณศีรษะ อก ลิ้นปี่ ขึ้นสูงพอประมาณ ใช้มือรีดท้องเพื่อให้ปัสสาวะ อุจจาระ หรือของเสียออกจากศพ การรีดท้องนี้ต้องใช้แรงและทักษะเกี่ยวกับช่องท้องเป็นอย่างดี เนื่องจากต้องกดและรีดให้ถูกจุด เพื่อให้แน่ใจว่าของเสียต่าง ๆ จะไม่ค้างอยู่ในศพ

หลังจากรีดท้องแล้วจะเป็นพิธีกรรมย่อยของการอาบน้ำศพคือ พิธีอาบน้ำยกหะดัษใหญ่ให้แก่ศพ ผู้อาบน้ำศพจะกล่าวถ้อยคำ “บิสมิลลาฮิรเราะห์มานิรเราะฮีม” หมายถึง ด้วยพระนามของอัลลอฮ์ผู้ทรงกรุณาปราณีผู้ทรงเมตตาเสมอ ก่อนจะล้างช่องปาก จมูก ตามด้วยการล้างหน้า ล้างแขนตั้งแต่ข้อศอกถึงปลายนิ้วมือโดยเริ่มจากแขนขวา ล้างผมและหูด้วยน้ำผสมใบพุทรา จากนั้นล้างตัวซีกขวาทั้งด้านหน้า และด้านหลัง จากนั้นล้างซีกซ้ายเช่นเดียวกัน น้ำแรก และน้ำที่สองจะใช้น้ำผสมใบพุทรา ใบพุทราเป็นคติชนด้านสมุนไพรของชาวสะดาวาและชาวมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่ใช้ขับเสมหะ ขับน้ำมูก บรรเทาไข้ เป็นยาระบาย และในคติชนการอาบน้ำศพชาวสะดาวาเชื่อว่าความฝาดของใบพุทราจะป้องกันหนอนและแมลงได้ น้ำที่สามซึ่งเป็นน้ำสุดท้ายใช้น้ำผสมการบูร จากนั้นเช็ดศพให้แห้ง เป็นอันเสร็จสิ้นการอาบน้ำศพ ชาวสะดาวามีความชำนาญเกี่ยวกับคติชนการอาบน้ำศพอย่างมาก เนื่องจากผู้ที่จะอาบน้ำศพจะต้องเป็นญาติใกล้ชิด สามี ภรรยา หรือบุตรของผู้ตาย ทุกคนจึงต้องมีความพร้อมที่จะประกอบและเข้าร่วมคติชนนี้อยู่เสมอ สถาบันทางสังคม เช่น โรงเรียนตาดีกา โรงเรียนปอเนาะ การอบรมภายในครอบครัวจึงมีหน้าที่ถ่ายทอดและฝึกหัดคติชนการอาบน้ำศพอย่างเคร่งครัด โดยชาวสะดาวามีความตั้งใจ และรับรู้ร่วมกันอย่างชัดเจนว่า การอาบน้ำศพจะทำให้ศพสะอาด ลดความเสี่ยงในการแพร่เชื้อโรคต่าง ๆ ที่เกิดจากศพ

คติชนที่มีหน้าที่ชัดแจ้งในการจัดการศพอย่างถูกสุขลักษณะเมื่ออาบน้ำศพแล้วได้แก่คติชน “บูกุ๊มาญะฮ์” หรือคติชนการห่อศพ เป็นองค์ความรู้และภูมิปัญญาในการบรรจุศพเพื่อป้องกันการแพร่กระจายของเชื้อโรคจากการสัมผัสสารคัดหลั่งของศพ ตลอดจนการรุมตอมและการกัดแทะของสัตว์ รวมทั้งเพื่อให้ศพอยู่ในสภาพมิดชิด เหมาะสม ป้องกันภาวะไม่งามตาจากสภาพศพ เป็นการเตรียมศพให้พร้อมสำหรับการเคลื่อนย้ายอย่างถูกสุขลักษณะไปยังมัสยิดหรือสุสานต่อไป คติชนการห่อศพมีองค์ประกอบ 2 ประการ ได้แก่ พิธีกรรมห่อศพ และความเชื่อในการห่อศพ พิธีกรรมการห่อศพจะเริ่มจากการจัดท่าทางให้ศพนอนราบ มือขวาทับมือซ้ายวางบริเวณหน้าอก

จากนั้นใช้ “กายูกาฆู” หรือ “กายูกาโบ” ซึ่งเป็นเปลือกไม้ที่มีกลิ่นหอมโรยให้ทั่ว ก่อนจะห่อศพด้วย “กายปูเต๊ะ” หรือ “กายมาญะฮ์” คือ ผ้าดิบสีขาว การห่อศพนี้ชาวสะดาวานิยมห่อ 3 ชั้น แต่จะเผยให้เห็นใบหน้าของศพ จากนั้นญาติของผู้ตายจะมาพิจารณาใบหน้าของศพ เพื่อเป็นการอำลาและระลึกถึงสัจธรรมของชีวิต ในขั้นตอนนี้มีคติความเชื่อที่ห้ามญาติร้องไห้ฟูมฟายเสียงดัง และระมัดระวังไม่ให้น้ำตาของญาติถูกศพ หากญาติเห็นว่าศพมีน้ำตารื้น มีเหงื่อผุด ใบหน้าแจ่มใส ชาวสะดาวามีธรรมเนียมให้นำไปบอกเล่าต่อ ๆ ไป เนื่องจากเชื่อว่าผู้ตายตายในทางที่ดี อัลลอฮ์ได้ตอบรับผลบุญตามที่ได้สะสมไว้ แต่หากศพมีใบหน้าผิดปกติ หมองคล้ำ ให้ญาติที่พบเห็นเก็บเป็นความลับ ไม่ให้กล่าวถึงเรื่องนี้ต่อไป แต่ให้ขอความเมตตาจากอัลลอฮ์ให้อภัยโทษแก่ผู้ตาย จากนั้นให้ปิดหน้าศพและเคลื่อนย้ายไปยังมัสยิดหรือกุโบร์ (สุสาน)

คติชน “คามุมาญะฮ์” หรือคติชนการฝังศพ นับเป็นคติชนสำคัญที่มีหน้าที่ชัดแจ้งสำหรับการจัดการศพอย่างถูกสุขลักษณะของชาวสะดาวา เป็นการกำจัดศพตามรากเหง้าทางวัฒนธรรมที่ได้รับอิทธิพลจากหลักการของศาสนาอิสลาม และนับเป็นคติชนสุดท้ายของชีวิตบนโลก “ดุนยอ” หรือ “ดุนยา” ซึ่งเป็นโลกในขณะที่มนุษย์มีชีวิตอยู่ คติชนการฝังศพเป็นการกำจัดศพในสุสานที่ชาวสะดาวาสร้างขึ้น สุสานใหญ่ของชาวสะดาวาอยู่บริเวณด้านข้างของมัสยิดศาลาสอง หลังจากละหมาดให้กับศพชาวสะดาวาจะเริ่มคติชนฝังศพ โดยหย่อนศพลงฝนหลุมดินที่ขุดเตรียมไว้ การหย่อนศพนี้จะต้องทำด้วยความเคารพ ให้เกียรติ และนิ่มนวล โดยให้ศพหันหน้าไปยังทิศ “กิบลัต” อันเป็นทิศที่มุสลิมทุกคนจะต้องหันหน้าไปขณะละหมาด ซึ่งเป็นทิศที่ตั้งของกะอ์บะฮ์ (Ka'aba) ที่เมืองมักกะฮ์ ประเทศซาอุดีอาระเบีย ชาวสะดาวาจะถือว่าทิศกิบลัตตรงกับทิศตะวันตกเป็นทิศศูนย์กลางของชาวมุสลิม จากนั้นใช้ดินกลบศพให้แน่นและพูนขึ้นจากระดับพื้นดินเล็กน้อยใช้ “บาตูกุโบร์” หรือป้ายสุสานปักด้านศีรษะและปลายเท้าของศพ เพื่อเป็นสัญลักษณ์ให้ทราบว่าบริเวณนี้มีศพฝังอยู่

คติชนคามุมาญะฮ์ของชาวสะดาวาจะยังไม่สิ้นสุดลงเมื่อฝังศพเรียบร้อยแล้ว ตามธรรมเนียมชาวสะดาวามที่เป็นญาติหรือเพื่อนสนิทของผู้ตาย จะยังอยู่ในบริเวณสุสานหลังจากฝังศพเพื่อเป็นเพื่อนศพ เนื่องจากเชื่อว่าศพจะรู้สึกถึงฝีเท้าของผู้คนที่เดินจากสุสานไป ดังที่อับดุลสลาม เพชรทองคำ (2567, น. 52-53) กล่าวว่า เมื่อฝังศพเรียบร้อยแล้ว ศพจะได้ยินเสียงฝีเท้าของผู้ที่มาสุสานเดินกลับไป เกี่ยวกับเรื่องนี้ท่านศาสดามุฮัมมัดได้อธิบายว่า เมื่อบ่าวคนหนึ่งของอัลลอฮ์ (ศพ) ถูกฝังในสุสานเรียบร้อยแล้ว บรรดาญาติสนิทมิตรสหายได้หันหลังกลับ บ่าวคนนี้จะได้ยินเสียงกระทบกันของรองเท้าของพวกเขา ในขณะนั้นศพที่ถูกฝังจะอยู่ท่ามกลางความมืดมิดในหลุมศพ จะเริ่มโดดเดี่ยวและเศร้าใจ ชาวสะดาวาจึงมักอยู่ในสุสานสักพัก เนื่องจากการที่มีผู้พูดคุยหรืออยู่ในบริเวณสุสานจะถือเป็นการให้กำลังใจศพที่ยังไม่ชินกับการโดดเดี่ยวในสุสาน

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่าหน้าที่ชัดแจ้งในการจัดการศพอย่างถูกสุขลักษณะ เป็นโครงสร้างหน้าที่ของคติชนการจัดการศพของชาวสะดาวาที่เด่นชัด เริ่มตั้งแต่คติชนมานีมาญะฮ์ที่ชาวสะดาวามีเจตนาที่ชัดเจนเพื่อทำความสะอาดศพ คติชนบูกุ๊มาญะฮ์ที่บรรจุห่อศพอย่างมิดชิด และคติชน

คามุมาญะฮ์ที่ปลงศพในกุโบร์หรือสุสานมุสลิม ทั้งหมดเป็นกลไกทางวัฒนธรรมที่ใช้จัดการศพอย่างมีประสิทธิภาพ และปลอดภัย ชาวสะดาวาเชื่อมั่นว่าคติชนเหล่านี้เป็นกระบวนการแห่งสุขลักษณะ ดังนั้นสถาบันในโครงสร้างทางสังคมสะดาวาจึงมุ่งมั่นที่จะถ่ายทอดและธำรงรักษาคติชนการจัดการศพไว้อย่างเข้มแข็ง เช่น สถาบันปอเนาะศรัทธาธรรมวิทยา ศูนย์การศึกษาศาสนาอิสลามประจำมัสยิดศาลาสอง โรงเรียนบ้านศาลาสอง จะจัดหลักสูตรอบรมขั้นตอน และรายละเอียดของคติชนเหล่านี้อย่างสม่ำเสมอ นอกจากนี้ผู้วิจัยยังพบว่าสถาบันครอบครัว โดยหัวหน้าครอบครัว เช่น พ่อ หรือผู้อาวุโสของครอบครัว เช่น ปู่ ตา ลุง จะอบรมถ่ายทอดคติชนเหล่านี้แก่ลูกหลานของตนอย่างเคร่งครัด ลักษะเช่นนี้ทำให้ชาวสะดาวาตระหนักถึงความสำคัญ และรับรู้ร่วมกันว่าการจัดการศพอย่างถูกสุขลักษณะเป็นวัตถุประสงค์หลักของคติชนการจัดการศพ การจัดการศพอย่างถูกสุขลักษณะจึงเป็นหน้าที่ชัดแจ้งของคติชนการจัดการศพ ที่นอกจากจะทำให้ชุมชนสะดาวาธำรงอยู่อย่างปลอดภัย ถูกสุขลักษณะแล้ว คติชนเหล่านี้ยังมีเหตุผลเพียงพอในการสืบทอดต่อไปจากรุ่นสู่รุ่นอย่างเข้มแข็งด้วย

1.2 การหวังผลบุญและความเมตตาจากอัลลอฮ์ (Hoping for Rewards and Mercy from Allah) ผลการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่าคติชนการจัดการศพนอกจากจะมีโครงสร้างหน้าที่แบบชัดแจ้งในการจัดการศพอย่างถูกสุขลักษณะ ทำให้ศพได้รับการทำความสะอาด ห่อบรรจุและปลงในสุสานอย่างปลอดภัยทั้งต่อชาวสะดาวาและสิ่งแวดล้อมแล้ว ยังปรากฏหน้าที่ชัดแจ้งในการหวังผลบุญ และความเมตตาจากอัลลอฮ์อีกด้วย ลักษณะเช่นนี้สะท้อนถึงความศรัทธาที่มั่นคงในศาสนาอิสลามของชาวสะดาวา ผู้วิจัยพบว่าในคติชนการจัดการศพทุกประเภท ผู้เข้าร่วมคติชนนั้น ๆ จะเข้าร่วมอย่างเต็มใจสุดกำลังความสามารถ มีความพร้อมเพรียงและสมัครสมานสามัคคี ทั้งนี้เนื่องจากทุกคนรับรู้ร่วมกันอย่างเปิดเผยว่า การเข้าร่วมคติชนเหล่านี้จะได้รับผลบุญและความเตตาจากอัลลอฮ์ กล่าวคือ เมื่อชาวสะดาวาเข้าร่วมหรือช่วยเหลือในคติชนการจัดการศพด้วยความเต็มใจและหวังผลบุญจากอัลลอฮ์ เมื่อเวลาที่พวกเขาเสียชีวิตลงก็จะได้รับการตอบแทนจากอัลลอฮ์เช่นกัน ดังข้อความในคัมภีร์อัลกุรอาน ความว่า “และไม่มีเหตุผลใด ๆ แก่เรา ที่เราจะไม่ศรัทธาต่ออัลลอฮ์ และความจริงที่มายังเรา และเราปรารถนาอย่างแรงกล้าที่พระเจ้าของเราจะทรงให้เราเข้าร่วมอยู่กับพวกที่ดี ๆ ทั้งหลาย แล้วอัลลอฮ์ก็ได้ทรงตอบแทนแก่พวกเขา เนื่องด้วยสิ่งที่พวกเขากล่าว ซึ่งบรรดาสวนสวรรค์ที่มีแม่น้ำหลายสายไหลอยู่ภายใต้สวนเหล่านั้น โดยที่พวกเขาจะพำนักอยู่ในนั้นตลอดกาล และนั่นแหละคือการตอบแทนแก่บรรดาผู้กระทำดี” (สมาคมนักเรียนเก่าอาหรับ, 2542, น.122) ดังนั้นคติชนการจัดการศพของชาวสะดาวาทั้งหมด จึงเป็นรูปแบบหนึ่งของการทำความดี และมีหน้าที่ชัดแจ้งในการหวังผลบุญและความเมตตาจากอัลลอฮ์

คติชนการละหมาดญะนาซะฮ์ หรือการละหมาดให้ศพ ปกติชาวมุสลิมทั่วไปสามารถละหมาดให้ศพได้ทั้งที่มัสยิดและที่สุสาน แต่ชาวสะดาวามักละหมาดที่มัสยิด โดยชาวสะดาวาจะนำศพที่ห่อแล้วไปวางไว้ที่มัสยิด เนื่องจากมัสยิดศาลาสองในชุมชนสะดาวาตั้งอยู่ติดกับสุสาน การละหมาดเป็นคติชนประเภทพิธีกรรมที่มีตัวบทหรือคำกล่าวประกอบกัน อิหม่ามผู้ทำหน้าที่นำละหมาด

อาจเป็นผู้ชายที่ผู้ตายสั่งเสียเอาไว้ ลูกชาย ญาติเพศชาย หรืออิหม่ามประจำมัสยิด เริ่มตั้งเจตนาว่าจะละหมาดให้กับศพ จากนั้นตักบีร์ครั้งที่ 1 ว่า “อัลลอฮุอักบัร” และอ่านอัลกุรอานซูเราะห์อัลฟาติฮะห์ กล่าวตักบีร์ครั้งที่ 2 ว่า“อัลลอฮุอักบัร” และอ่านเศาะลาวาตนะบีลักษณะเดียวกับการละหมาดทั่วไป กล่าวตักบีร์ครั้งที่ 3 ว่า “อัลลอฮุอักบัร” และขอพรให้ศพ ซึ่งส่วนมากขอให้อัลลอฮ์ทรงเมตตาโดยยกโทษให้ผู้ตาย กล่าวตักบีร์ครั้งที่ 4 ซึ่งเป็นครั้งสุดท้ายและกล่าว “อัสลามุอะลัยกุมวะเราะฮ์มาตุลลอฮ์ วะบะรอกาตุฮ์” หลังจากคติชนละหมาดญะนาซะฮ์เสร็จสิ้นลง ก็จะเป็นคติชนคามุมาญะห์หรือคติชนการฝังศพ การละหมาดญะนาซะฮ์นี้เป็นที่ทราบกันในชุมชนสะดาวาว่าผู้เข้าร่วมคติชนนี้จะได้รับผลบุญอย่างมาก ดังที่ผู้นำทางศาสนาในชุมชนให้สัมภาษณ์โดยอ้างถึงหะดีษที่บันทึกโดยอิบนุมาญะห์ว่า ท่านศาสดามุฮัมมัด ศ็อลลัลลอฮุอะลัยฮิวะซัลลัม กล่าวว่าผู้ใดละหมาดญะนาซะฮ์ให้แก่ผู้ตายเขาจะได้รับผลบุญมีน้ำหนักเท่า 1 กิร็อฏ (ผลบุญ 1 กิร็อฏมีจำนวนมากมายยิ่งใหญ่เท่ากับภูเขาอุฮุด 1 ลูก) และถ้าเขาไปร่วมฝังศพก็จะได้รับผลบุญเท่ากับ 2 กิร็อฏ

จากคติชนการละหมาดญะนาซะฮ์สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ชาวสะดาวารับรู้และตั้งใจเข้าร่วมคติชนการจัดการศพด้วยเหตุผลชัดเจนว่าตนเองและผู้ตายจะได้รับผลบุญความเมตตาจากอัลลอฮ์ ในการกล่าวตักบีร์ครั้งที่ 3 ที่อิหม่ามจะกล่าวขอพรให้อัลลอฮ์ทรงเมตตาแก่ผู้ตาย โดยขอให้อภัยโทษในบาปต่าง ๆ นั้น สะท้อนให้เห็นว่าคติชนนี้มีหน้าที่ชัดแจ้งในการหวังผลบุญและความเมตตาจากอัลลอฮ์ให้กับศพ เนื่องจากหากศพนั้นมีบาปติดตัวอยู่ก็จะถูกลงโทษทั้งในสุสานที่ฝังและในโลกหลังความตายคือโลกอาคิเราะห์ ศพที่เมื่อขณะมีชีวิตได้ทำบาป เมื่อผ่านคติชนคามุมาญะฮ์แล้ว หลุมศพจะบีบรัดศพจนซี่โครงทั้งสองข้างชนติดกัน ศพนั้นจะรู้สึกเจ็บปวดอย่างมาก และท่านศาสดามุฮัมมัดกล่าวว่าแท้จริงแล้วในสุสานนั้นมีการบีบของยิ่งไปกว่านั้นศพของผู้ที่ละทิ้งละหมาดโดยเจตนาขณะยังมีชีวิต จะมีทูตสวรรค์ 2 ตน ชื่อ มุงกัรและนากีร ใช้กระบองเหล็กทุบตีวิญญาณของผู้ตายนั้นซ้ำแล้วซ้ำเล่าจนกระทั่งวันสิ้นโลก ดังนั้นชาวสะดาวาจึงเข้าร่วมคติชนดังกล่าวพร้อมกับมุ่งหวังให้อัลลอฮ์ได้เมตตาอภัยโทษแก่ศพ ไม่ให้ได้รับความทุกข์จากการลงโทษในบาปของเขา สำหรับผู้ที่เข้าร่วมการละหมาดญะนาซะฮ์และคติชนอื่น ๆ ในการจัดการศพ ยังมุ่งหวังให้อัลลอฮ์ประทานผลบุญ และเมตตาอภัยโทษให้แก่ตนเองด้วย คติชนเหล่านี้จึงสะท้อนให้เห็นหน้าที่ชัดแจ้งในการหวังผลบุญและความเมตตาจากอัลลอฮ์ทั้งต่อศพและต่อตนเอง ทั้งยังแสดงให้เห็นความงดงามของศาสนาอิสลามที่มุ่งเน้นการช่วยเหลือเกื้อกูลกันตลอดจนแสดงถึงความคิด ความเชื่อของชาวสะดาวาที่ยึดมั่นกับความศรัทธาในศาสนาอิสลาม

1.3 การแจ้งข่าวการตายให้สมาชิกชุมชนทราบ (Informing Community Members of the Death) คติชนการจัดการศพของชาวสะดาวามีวัตถุประสงค์ชัดแจ้งอีกประการคือ เพื่อแจ้งข่าวการตายให้สมาชิกในชุมชนได้ทราบอย่างทั่วถึง โดยผู้นำชุมชนจะประกาศผ่านระบบเสียงตามสายของชุมชนในเบื้องต้น จากนั้นจะมีขั้นตอนในการบอกกล่าวก่อนเริ่มคติชนแต่ละอย่าง เช่น ก่อนการมานีมาญะฮ์ ก่อนการงูซงมาญะฮ์ ก่อนการคามุมาญะฮ์ จะมีการบอกกล่าวสมาชิกในชุมชนเสมอ

ว่าผู้ตายเป็นใคร เป็นบุตรของใคร บ้านอยู่ที่ใด จะประกอบคติชนต่าง ๆ ในเวลาใด โดยเฉพาะอย่างยิ่งคติชน “บายาอูแต” หรือคติชนการใช้หนี้ เป็นคติชนที่ออกแบบมาเพื่อการสื่อสารข่าวการตายให้แก่สมาชิกในชุมชน ผู้ร่วมงาน ผู้ที่เคยติดต่อสัมพันธ์กับผู้ตาย โดยญาติผู้ตายจะมอบหมายให้สมาชิกในครอบครัวหรือผู้ที่เชื่อถือได้ เดินทางไปแจ้งข่าวการตายและสอบถามว่าผู้ตายได้ติดค้างหนี้สินอยู่หรือไม่ หากมีหนี้สินค้างก็จะชำระคืนให้ครบหรือผ่อนผันไปก่อน ในการติดต่อบายาอูแตนี้สามารถทำหลังจากฝังศพแล้วก็ได้ เนื่องจากบางครอบครัวมีสมาชิกไม่มาก ในระหว่างจัดการศพอาจไม่มีเวลาในการบายาอูแตอย่างทั่วถึง หากบายาอูแตก่อนการฝังศพ ผู้แทนครอบครัวผู้ตายจะบอกกล่าวการตายและรายละเอียดของคติชนต่าง ๆ เพิ่มเติมด้วย เพื่อเชิญชวนอีกฝ่ายเข้าร่วม แต่หากบายาอูแตหลังจากจัดการศพเสร็จสิ้นแล้ว ก็จะเป็นการแจ้งว่าผู้ตายได้ถึงอายัลแห่งอัลลอฮ์แล้ว (เสียชีวิตตามที่อัลลอฮ์ทรงกำหนด) หากผู้ตายมีหนี้สินก็จะได้ชำระหรือรับดำเนินการต่อจากผู้ตาย บางกรณีจะแจ้งถึงสถานที่ฝังศพผู้ตายด้วย

คติชนบายาอูแตนี้เป็นกลไกทางวัฒนธรรมที่สำคัญในการแจ้งข่าวการตายให้สมาชิกชุมชนทราบ เนื่องจากผู้ตายอาจมีบทบาท สถานภาพ หรือความรับผิดชอบต่อโครงสร้างทางสังคม เมื่อมีการตายเกิดขึ้นจำเป็นต้องมีการตระเตรียมบุคลากรหรือสิ่งทดแทนจากบทบาทของผู้ตาย จากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนสะดาวาพบว่าคติชนบายาอูแตมีความสำคัญอย่างมาก เนื่องจากชาวสะดาวาแต่ละคนมักมีบทบาท สถานภาพ และความรับผิดชอบทั้งในชุมชน เช่น เป็นจิตอาสาผู้ดูแลมัสยิด ผู้ดูแลการจัดเก็บค่าน้ำประปาชุมชน ผู้ช่วยผู้นำชุมชน สัปบุรุษประจำมัสยิด ผู้ประสานงานของชุมชน และบทบาทต่อองค์กรภายนอก เช่น หน้าที่การงาน การประกอบอาชีพ การติดต่อค้าขาย ซึ่งเมื่อบุคคลเหล่านี้ตายลง จำเป็นต้องหาบุคคลเพื่อทำหน้าที่แทน หรือจำเป็นต้องถ่ายมอบงานหรือข้อมูลต่าง ๆ การบายาอูแตจะเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ผู้วิจัยยังพบว่าแม้ปัจจุบันชุมชนสะดาวาจะมีความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและการติดต่อสื่อสารมีความสะดวกมากขึ้น แต่หากเป็นเรื่องสำคัญโดยเฉพาะอย่างยิ่งการตาย ชาวสะดาวายังนิยมการบอกกล่าวด้วยวาจาจากครอบครัวหรือผู้แทนของผู้ตาย เนื่องจากเป็นการให้เกียรติ และแสดงออกถึงความจริงใจ ทั้งยังเป็นการสร้างความมั่นใจให้กับผู้แทนของผู้ตายว่าข่าวการตายนั้นเป็นที่รับทราบอย่างทั่วถึง

2. หน้าที่ซ่อนเร้นของคติชนการจัดการศพ (Latent Function of Funeral Folklore)

หน้าที่ซ่อนเร้นของคติชนการจัดการศพ หมายถึง ผลเชิงโครงสร้างหน้าที่ที่ชาวสะดาวาไม่ได้เจตนาอย่างชัดเจน ไม่เป็นที่รับรู้อย่างชัดเจนร่วมกันว่าจะเกิดขึ้นจากคติชนการจัดการศพ ในบางกรณีหน้าที่ซ่อนเร้นอาจรับรู้ได้ภายหลังหรือเป็นการรับรู้เฉพาะบุคคล ไม่ได้มีการเปิดเผยให้รับรู้อย่างทั่วถึงร่วมกัน จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบหน้าที่ซ่อนเร้นของคติชนการจัดการศพ ดังนี้

2.1 การสร้างความทรงจำที่ดีต่อผู้ตาย (Creating Good Memories for the Deceased) คติชนการจัดการศพของชาวสะดาวาจะแฝงไว้ด้วยโครงสร้างหน้าที่ในการสร้างความทรงจำที่ดีต่อผู้ตาย เป็นผลลัพธ์ที่ชาวสะดาวาไม่ได้ตั้งใจให้เกิดขึ้น และไม่เป็นที่รับรู้หรือคาดหวังอย่างชัดเจน

จากผู้ที่เข้าร่วม จากการวิเคราะห์พบว่าหน้าที่ซ่อนเร้นในลักษณะนี้มักเป็นผลจากหน้าที่ชัดแจ้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากการหวังผลบุญและความเมตตาจากอัลลอฮ์ เช่น คติชน “ซอดาเกาะห์” หรือการบริจาคเสื้อผ้า สิ่งของเครื่องใช้ เครื่องประดับบางส่วนของผู้ตายให้แก่ญาติและผู้เข้าร่วมการพิธีศพ การซอดาเกาะห์นี้ชาวสะดาวานิยมปฏิบัติหลังจากคติชนคามุมาญะฮ์ เริ่มจากการตั้งเจตนาว่าจะมอบสิ่งของของผู้ตายให้แก่ผู้อื่น จากนั้นกล่าวขอพรต่ออัลลอฮ์ด้วยวาจาหรือนึกในใจให้อัลลอฮ์ทรงประทานผลบุญ และความเมตตาของพระองค์ให้แก่ผู้ตาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขอพรให้อัลลอฮ์อภัยโทษในบาปต่าง ๆ ของผู้ตาย และรับผู้ตายเข้าสู่สวรรค์ของพระองค์ จากนั้นจะจัดสิ่งของที่บริจาคเป็นกองหรือชุด พร้อมทั้งตั้งใจว่าจะมอบของบริจาคให้แก่ผู้ใดบ้าง ชาวสะดาวานิยมซอดาเกาะห์ให้แก่เด็กกำพร้า หรือผู้ขัดสน เนื่องจากเชื่อว่าจะได้ผลบุญมาก ในคัมภีร์อัลกุรอานได้กล่าวถึงผลบุญและความเมตตาของอัลลอฮ์ต่อการซอดาเกาะห์ไว้ ความว่า “อุปมาบรรดาผู้ที่บริจาคทรัพย์ของพวกเขาในทางของอัลลอฮ์ นั้น ดังอุปมัยเมล็ดพืชเมล็ดหนึ่งที่งอกขึ้นเป็นเจ็ดรวง ซึ่งในแต่ละรวงนั้นมีร้อยเมล็ด และอัลลอฮ์ นั้นจะทรงเพิ่มพูนแก่ผู้ที่พระองค์ทรงประสงค์อีก และอัลลอฮ์เป็นผู้ทรงกว้างขวาง ผู้ทรงรอบรู้” (สมาคมนักเรียนเก่าอาหรับ, 2542, น. 44) จากข้อความในคัมภีร์กุรอานจะเห็นได้ว่าผลบุญของการซอดาเกาะห์ ซึ่งเป็นการบริจาคในหนทางของอัลลอฮ์ พระองค์จะทรงตอบแทนผลบุญให้หลายเท่า

การซอดาเกาะห์นี้จะก่อให้เกิดโครงสร้างหน้าที่ซ่อนเร้นในการสร้างความทรงจำที่ดีต่อผู้ตาย ซึ่งเป็นผลลัพธ์ที่เกิดในจิตใจของผู้รับซอดาเกาะห์ กล่าวคือ เมื่อผู้รับสิ่งของจากการซอดาเกาะห์ ซึ่งเป็นของผู้ตาย ได้ใช้หรือรับสิ่งของนั้น ๆ จะระลึกถึงผู้ตายว่าเป็นคุณูปการที่เป็นประโยชน์ต่อตน ทำให้เกิดความทรงจำที่ดีต่อผู้ตายในฐานะเป็นผู้ให้ ทั้งนี้เนื่องจากพื้นฐานของชาวมุสลิมโดยทั่วไป และชาวสะดาวาเองเป็นผู้ที่มีจิตใจกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ เนื่องจากการรู้บุญคุณนั้นเป็นพื้นฐานคำสอนของศาสนาอิสลาม ดังที่ปรากฏในคัมภีร์อัลกุรอาน ความว่า “และจงรำลึกขณะที่พระเจ้าของพวกเจ้าได้ประกาศว่า หากพวกเจ้าขอบคุณ ข้าก็จะเพิ่มพูนให้แก่พวกเจ้า และหากพวกเจ้าเนรคุณ แท้จริงการลงโทษของข้านั้นสาหัสยิ่ง” (สมาคมนักเรียนเก่าอาหรับ, 2542, น. 256) จากข้อความที่นำมากล่าวนี้ อัลลออฮ์ตรัสให้มนุษย์เป็นผู้กตัญญูรู้คุณ และประองค์ก็จะทรงตอบแทนอย่างมากมาย ในขณะเดียวกันเมื่อชาวมุสลิมเนรคุณพระองค์จะทรงลงโทษอย่างรุนแรง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การตระหนักถึงบุญคุณของอัลลอฮ์ผู้ทรงประทานชีวิตและปัจจัยยังชีพแก่มนุษย์ บุญคุณของบิดามารดา ดังข้อความในคัมภีร์อัลกุรอาน ความว่า “และเราได้สั่งการแก่มนุษย์เกี่ยวกับบิดามารดาของเขา โดยที่มารดาของเขาได้อุ้มครรภ์เขาอ่อนเพลียลงครั้งแล้วครั้งเล่า และการหย่านมของเขาในระยะเวลาสองปี เจ้าจงขอบคุณข้า และบิดามารดาของเจ้า ยังเรานั้นคือการกลับไป” (สมาคมนักเรียนเก่าอาหรับ, 2542, น. 412) สิ่งเหล่านี้ได้หล่อหลอมให้ชาวสะดาวามีพื้นฐานจิตใจกตัญญูรู้คุณ ระลึกถึงบุญคุณของผู้ให้และผู้มีพระคุณ ทำให้คติชนการซอดาเกาะห์นี้สร้างโครงสร้างหน้าที่ซ่อนเร้นในการสร้างความทรงจำที่ดีต่อผู้ตาย และสะท้อนให้เห็นโครงสร้างทางสังคมของชาวสะดาวาที่ยึดโยงกับหลักการของศาสนาอิสลาม

2.2 การสร้างสัมพันธภาพที่ดีในระบบเครือญาติ (Building Good Relationships in Kinship Systems) คติชนการจัดการศพของชาวสะดาวาทุกประเภท มีหน้าที่ซ่อนเร้นเพื่อสร้างสัมพันธภาพในระบบเครือญาติ จากการเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยพบว่าชาวสะดาวาที่เป็นญาติผู้ตายจะมีบทบาทตั้งแต่ผู้ตายเริ่มป่วย โดยการแวะเวียนเยี่ยม และขอพรต่ออัลลอฮ์ให้หายป่วย เมื่อผู้ตายถึงอายัลของอัลลอฮ์ (ตายเนื่องจากการกำหนดของอัลลอฮ์) ญาติก็จะมีบทบาทหลักในการดูแล จัดการ ช่วยเหลือ และเข้าร่วมคติชนการจัดการศพอย่างกระตือรือร้น ซึ่งในชุมชนอื่นญาติที่มีบทบาทเหล่านี้อาจเป็นญาติใกล้ชิด ผู้ได้รับมรดกผู้ตาย บุคคลในครอบครัว ส่วนญาติห่าง ๆ สมาชิกในชุมชน เพื่อนบ้าน จะมีบทบาทเป็นผู้เข้าร่วมคติชนการจัดการศพ ไม่ได้มีบทบาทหลักตามที่ปรากฏในชุมชนสะดาวา เช่น คติชนมานีมาญะฮ์ ญาติที่เป็นเพศเดียวกันกับผู้ตาย หรือเป็นสายเลือดที่ศาสนาอิสลามอนุมัติให้สัมผัสร่างกายศพได้ (ได้แก่ญาติทางสายเลือด) จะร่วมกันรีดท้อง และอาบน้ำศพ ญาติทางน้ำนม (ญาติต่างบิดาแต่ร่วมมารดาเดียวกัน ญาติที่ดื่มนมจากมารดาเดียวกัน) ญาติห่าง ๆ และญาติทางสมรสก็จะมีบทบาทสำคัญในการจัดเตรียมน้ำอาบศพ เตรียมสถานที่ในการอาบน้ำศพ และร่วมกันเช็ดศพ ทั้งหมดจะร่วมมือกันในคติชนมานีมาญะฮ์อย่างแข็งขัน ทำให้พื้นที่สำหรับคติชนนี้ของชาวสะดาวามีบริเวณกว้าง และก่อนเริ่มคติชนจะต้องมีการแบ่งหน้าที่กันอย่างชัดเจน

การช่วยเหลือเกื้อกูลกันของเครือญาติผู้ตายในคติชนการจัดการศพ ทำให้ญาติที่ทำงานอยู่ต่างจังหวัด ญาติที่แต่งงานไปอยู่ชุมชนอื่น ญาติที่ในเวลาปกติไม่ได้ติดต่อสัมพันธ์กัน หรือญาติห่าง ๆ ซึ่งอาจเป็นลำดับญาติห่างกัน ญาติร่วมน้ำนม หรือญาติจากการแต่งงาน ได้มีโอกาสพบปะ ช่วยเหลือและแสดงน้ำใจต่อกันในช่วงเวลาระหว่างคติชนการจัดการศพ เป็นการสร้างสัมพันธภาพในระบบเครือญาติ ลูกหลานรุ่นใหม่ได้รู้จักญาติผู้ใหญ่ ทำให้ระบบเครือญาติของชาวสะดาวาแน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้น จากการเก็บรวบรวมข้อมูลพบว่าชาวสะดาวาส่วนหนึ่งที่ไปแต่งงานและย้ายไปอยู่ชุมชนอื่นหรือไปทำงานในพื้นที่ห่างไกล หากญาติเสียชีวิตจะต้องเดินทางมาร่วมคติชนต่าง ๆ ตั้งแต่การมานีมาญะฮ์จนกระทั่งคามุมาญะฮ์ เป็นโอกาสที่ญาติพี่น้องจะได้กลับมาพบปะ และทำกิจกรรมร่วมกัน หลายครัวเรือนหากไม่มีผู้เสียชีวิตก็อาจไม่มีโอกาสได้พบกันเช่นนี้ จึงกล่าวได้ว่าคติชนการจัดการศพเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการรวมตัวของญาติผู้ตายทางอ้อม แม้ไม่ได้เป็นกฎระเบียบของชุมชนที่ประกาศให้รับรู้ร่วมกันอย่างชัดเจน ไม่ได้มีการบังคับ แต่ชาวสะดาวามักจะกลับมายังชุมชนเพื่อร่วมคติชนการจัดการศพญาติของตนเพื่อถือว่าทำบุญให้กับตนเอง และผู้ตายลักษณะเช่นนี้สะท้อนให้เห็นว่าคติชนการจัดการศพนอกจากจะมีหน้าที่ชัดแจ้งในการการหวังผลบุญและความเมตตาจากอัลลอฮ์แล้ว ยังมีหน้าที่ซ่อนเร้นเพื่อสร้างสัมพันธภาพในระบบเครือญาติ โดยเป็นโอกาสสำคัญให้เกิดการรวมตัวและทำกิจกรรมร่วมกัน ญาติต่างรุ่นได้รู้จักกัน ซึ่งเหล่านี้ทำให้ระบบเครือญาติของชาวสะดาวามีสัมพันธภาพอันดีและเข้มแข็ง ถือเป็นอัตลักษณ์ของชาวสะดาวาและเป็นลักษณะโครงสร้างทางสังคมของชาวสะดาวาที่สะท้อนจากคติชนการจัดการศพ

2.3 การสร้างความสามัคคีในชุมชน (Creating Unity in the Community) หลังจากคติชนคามุมาญะฮ์สิ้นสุดลง และผู้เข้าร่วมคติชนได้แยกย้ายกลับบ้านของตน ชาวสะดาวาจะมีธรรมเนียมในการทำอาหารตามอัตภาพมาเลี้ยงครอบครัวผู้ตาย ญาติของผู้ตายทั้งที่เดินทางมาจากที่อื่น และญาติที่มาช่วยคติชนต่าง ๆ ตั้งแต่เริ่มต้น โดยการเลี้ยงอาหารนี้ เป็นส่วนหนึ่งของคติชนการจัดการศพ เรียกว่า “มาแกนาซิ” หมายถึง การรับประทานอาหาร แต่หากเป็นบริบทของงานศพ จะหมายถึงการเลี้ยงอาหารให้กับญาติผู้ตาย อาหารที่ชาวสะดาวานิยมนำมานร่วมคติชนนี้มักจะเป็นอาหารพื้นบ้านที่เรียบง่าย เช่น ซามาบลาแจ (น้ำพริกกะปิ) อูแล (ผักแกล้มที่ต้มหรือย่าง) อีแกบากา (ปลาย่าง) อีแกกือแน (ปลาทอด) ซาโย (แกงต่าง ๆ) อาจมีขนมหวาน เช่น ตูปะปีแซ (ข้าวต้นมัดไส้กล้วย) ตือปงอูบี (ขนมมันสำปะหลัง) ตาแปอูบี (มันสำปะหลังต้มหมัก) ตือปงบูกุ๊ (ขนมใส่ไส้) เป็นต้น การเลี้ยงอาหารแก่เจ้าภาพและญาติผู้ตายก็เพื่อเป็นการทำบุญ ถือเป็นการทำความดีที่มีแบบอย่างจากศาสดาในศาสนาอิสลาม และชาวสะดาวาได้เห็นพ้องร่วมกันว่าจะปฏิบัติสืบต่อกันไปเรื่อย ๆ

นอกจากนี้คัมภีร์อัลกุรอานยังกล่าวถึงความสามัคคีจากการช่วยเหลือกันว่า “หากพวกเจ้าเปิดเผยสิ่งที่ให้เป็นทาน มันก็เป็นสิ่งที่ดีอยู่ และถ้าหากพวกเจ้าปกปิดมัน และให้มันแก่บรรดาผู้ยากจนแล้วมันก็เป็นสิ่งที่ดีแก่พวกเจ้ายิ่งกว่า และพระองค์จะทรงลบล้างออกจากพวกเจ้าซึ่งบางส่วนจากบรรดาความผิดของพวกเจ้า และอัลลอฮ์นั้นทรงรอบรู้อย่างถี่ถ้วนในสิ่งที่พวกเจ้ากระทำกันอยู่ หาใช่เป็นหน้าที่ของเจ้าไม่ ซึ่งการแนะนำพวกเขา (ให้เกิดความศรัทธา) แต่ทว่าอัลลอฮ์ต่างหากที่จะแนะนำใครก็ได้ที่พระองค์ทรงประสงค์ (ให้เขาศรัทธา) สิ่งดีใด ๆ ที่พวกเจ้าบริจาคไปก็ย่อมได้แก่ตัวของพวกเจ้าเอง และพวกเจ้าจะไม่บริจาคสิ่งใด นอกจากเพื่อแสวงหาความโปรดปรานของอัลลอฮ์เท่านั้น และสิ่งดีใด ๆ ที่พวกเจ้าบริจาคไป มันก็จะถูกตอบแทนโดยครบถ้วนแก่พวกเจ้า และพวกเจ้าจะไม่ถูกอยุติธรรม (สมาคมนักเรียนเก่าอาหรับ, 2542, น. 46) จากข้อความในอัลกุรอานข้างต้นอัลลอฮ์ได้ตรัสให้มนุษย์ช่วยเหลือกันและกัน ผลดีของการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ ทั้งการบริจาค การมอบอาหาร ทรัพย์สินแก่ผู้ทุกข์ยากขัดสน อัลลอฮ์จะทรงมอบความเมตตาทั้งลบล้างบาปบางส่วนและการตอบแทนในรูปแบบอื่น ๆ พระองค์ทรงสัญญาไว้ว่าจะตอบแทนแก่ทุกความดีอย่างครบถ้วน เหล่านี้เป็นหลักคำสอนที่มีอิทธิพลต่อระบบความคิด ความเชื่อ และรากเหง้าทางวัฒนธรรมของชาวสะดาวา การช่วยเหลือกันในคติชนการจัดการศพทำให้สมาชิกในชุมชนเห็นอกเห็นใจ มีกำลังใจในก้าวข้ามความสูญเสียไปได้ ก่อให้เกิดความรักใคร่สามัคคีกลมเกลียวในชุมชนสะดาวา

3. ภูมิปัญญาการธำรงสังคมมุสลิม (Traditional Wisdom in Upholding Muslim)

การตายเป็นการสูญเสียสมาชิกในชุมชนสะดาวาอย่างถาวร เป็นเปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลันกะทันหัน ทำให้ครอบครัว ญาติ และสมาชิกในชุมชนอยู่ในสภาวะเศร้าโศก สับสน ในกรณีที่ผู้ตายเป็นหัวหน้าครอบครัวอาจก่อให้เกิดภาวะขาดการชี้นำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากผู้ตายดำรงสถานะเป็นผู้มีอิทธิพลทางความคิดในชุมชนสะดาวา เช่น โต๊ะบาบอ ผู้อาวุโสในชุมชน หรือผู้นำทางศาสนาจะส่งผลให้ขาดการนำทางทางศีลธรรม (Moral Guidance) หรือบรรทัดฐานทางสังคม (Norms)

อ่อนแอลงได้ ลักษณะเช่นนี้ตรงกับ “ภาวะเสียหน้าที่” (Dysfunctions) หรือ “ภาวะไร้บรรทัดฐาน” (Anomie) ตามแนวคิดโครงสร้างหน้าที่นิยม ดังที่ Durkheim (1997, p. 45) กล่าวว่า ภาวะไร้บรรทัดฐานเป็นสภาวะทางสังคมที่สมาชิกในสังคมขาดการชี้นำและรู้สึกสับสน ทำให้บรรทัดฐานทางสังคม หรือ กฎเกณฑ์ ศีลธรรม ไม่สามารถทำหน้าที่ควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมได้ตามปกติ และหากภาวะเช่นนี้ไม่ได้รับการจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ ระบบสังคมนั้นก็จะเข้าสู่ภาวะไม่มั่นคง หรือขาดเสถียรภาพในที่สุด (Merton, 1957, p. 105) อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยพบว่า คติชนการจัดการศพของชาวสะดาวา มีภูมิปัญญาในการกำจัดภาวะเสียหน้าที่หรือภาวะไร้บรรทัดฐานอันเนื่องมาจากการตายของสมาชิกในชุมชน ทำให้ชุมชนสะดาวาซึ่งเป็นสังคมมุสลิมสามารถดำรงอยู่ตามครรลองแห่งศาสนาอิสลามได้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.1 การควบคุมทางศีลธรรมด้วยหลักการแห่งอิสลาม (Moral Control with Islamic Principles) คติชนการจัดการศพของชาวสะดาวา เป็นภูมิปัญญาในการธำรงสังคมมุสลิม โดยทุกคติชนจะนำเสนอและเน้นย้ำหลักการแห่งอิสลามในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อใช้เป็นบรรทัดฐานทางศีลธรรม เมื่อชาวสะดาวาเข้าร่วมคติชนเหล่านี้ก็จะถูกควบคุมทางศีลธรรมจากศาสนบัญญัติที่ชัดเจนเป็นรูปธรรม และเป็นที่ยอมรับร่วมกันในฐานะธรรมนูญแห่งชีวิต เช่น คติชน “กาโต๊ะมาตอ” หรือคติชนการปิดตาผู้ตาย เมื่อผู้ตายสำลักและหมดลมหายใจ หากผู้ตายลืมตาอยู่ญาติหรือสมาชิกในครอบครัวที่อยู่ใกล้ผู้ตายจะใช้มือขวาลูบเปลือกตาของศพให้ปิดลง พร้อมทั้งกล่าวคำว่า “อินนาลิลลาฮ์ วะอินนาอิลัยฮิรอญีอูน” หมายถึง “แท้จริงเราเป็นกรรมสิทธิ์ของอัลลอฮ์ และแท้จริงเราจะกลับไปยังพระองค์” จากนั้นผู้เข้าร่วมคติชนนี้จะร่วมกันกล่าวขอพรให้แก่ผู้ตาย ซึ่งมักเป็นการขอให้อัลลอฮ์ทรงอภัยโทษให้ผู้ตาย ขอให้ผู้ตายพ้นจากไฟนรกและได้เข้าสวรรค์ของอัลลอฮ์ ขอให้วิญญาณผู้ตายมีความสงบในหลุมฝังศพ เป็นต้น จากการสัมภาษณ์ผู้นำทางศาสนาพบว่าคติชนกาโต๊ะมาตอ มีที่มาจากแนวทางของท่านศาสดามุฮัดมัดและสืบทอดต่อกันมาเป็นเวลายาวนาน ท่านศาสดาได้กล่าวว่า เมื่อท่านทั้งหลายไปเยี่ยมผู้ตายท่านจงปิดเปลือกตาของเขา เพราะดวงตาของเขาจะติดตามวิญญาณไป และท่านทั้งหลายจงกล่าวแต่สิ่งที่ดี แท้จริงมลาอิกะฮ์ (ทูตสวรรค์) จะเชื่อฟังจากสิ่งที่ครอบครัวของผู้ตายกล่าวขณะนั้น

จากคติชนกาโต๊ะมาตอที่นำมากล่าวข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นว่าคติชนการจัดการศพมีบทบาทในการควบคุมทางศีลธรรมตั้งแต่นาทีแรกที่มีผู้ตาย คติชนกาโต๊ะมาตอประกอบไปด้วยคำกล่าวที่เน้นย้ำถึงศาสนบัญญัติของศาสนาอิสลามว่าผู้ตายได้กลับสู่อัลลอฮ์ พระเจ้าผู้เมตตา และผู้ทรงสร้างมนุษย์ขึ้นมา ดังนั้นทุกคนจะต้องอยู่ในความสงบ ไม่ตีโพยตีพาย หรือร้องไห้ฟูมฟาย ไม่มีการทำร้ายตนเองหรือการแสดงพฤติกรรมที่ขาดสติ จากนั้นทุกคนจะร่วมกันกล่าวขอพรให้ผู้ตาย ซึ่งเป็นการน้อมนำให้ทุกคนที่อยู่กับผู้ตายขณะนั้น ได้สำรวมจิตใจและมุ่งมั่นจดจ่อในการขอพรต่ออัลลอฮ์ให้เมตตาผู้ตายในลักษณะต่าง ๆ ทำให้ผู้ร่วมคติชนกาโต๊ะมาตอตระหนักถึงบรรทัดฐานและกฎเกณฑ์ทางศีลธรรมแห่งอิสลาม ที่อัลลอฮ์ทรงเป็นพระเจ้าสูงสุดพระองค์เดียวที่มีอำนาจควบคุมทุกสรรพสิ่งทั้งการเกิด การดำรงอยู่ และความตาย ดังข้อความในคัมภีร์อัลกุรอาน “การสรรเสริญทั้งหลายนั้น

เป็นสิทธิของอัลลอฮ์ ผู้เป็นพระเจ้าแห่งสากลโลก ผู้ทรงกรุณาปรานี ผู้ทรงเมตตาเสมอ ผู้ทรงอภิสิทธิ์แห่งวันตอบแทน เฉพาะพระองค์เท่านั้นที่พวกข้าพระองค์เคารพอิบาดะฮ์และเฉพาะพระองค์เท่านั้นที่พวกข้าพระองค์ขอความช่วยเหลือ” (สมาคมนักเรียนเก่าอาหรับ, 2542, น. 1) ดังนั้นคติชนกาโต๊ะมาตอและคติชนการจัดการศพอื่น ๆ จึงนำหลักการแห่งอิสลามมานำเสนอ เน้นย้ำ และอ้างอิงในขั้นตอนต่าง ๆ ของคติชน เพื่อควบคุมทางศีลธรรมให้สมาชิกในชุมชนสะดาวาเกิดขวัญ กำลังใจ เป็นการกำจัดภาวะสับสนหรือขาดการยึดเหนี่ยวของชุมชนจากการสูญเสียสมาชิก เนื่องจากสะดาวาเป็นชุมชนมุสลิมที่มีศรัทธามั่นคงในศาสนาอิสลาม ปรากฏการณ์เช่นนี้จึงเป็นภูมิปัญญาในการธำรงสังคมเชิงโครงสร้างหน้าที่ ทำให้ชุมชนสะดาวาสามารถธำรงอยู่ได้

3.2 การรวมตัวเพื่อสร้างดุลยภาพ (Integration to Create Equilibrium) คติชนการจัดการศพ ของชาวสะดาวาเป็นภูมิปัญญาในการสร้างดุลยภาพหรือความสมดุล (Equilibrium, Balance) เชิงหน้าที่ ตามครรลองของสังคมมุสลิม ดุลยภาพนี้หมายถึง สภาวะที่โครงสร้างภายในระบบสังคมอยู่ในสภาพสมดุล มีความมั่นคง โดยที่กิจกรรมต่าง ๆ ของสังคมรวมทั้งอุปสรรคทั้งจากภายในและภายนอก ได้รับการจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้โครงสร้างหลัก และรูปแบบค่านิยมของระบบยังคงอยู่ (Parsons, 1951, p. 2) การวิจัยครั้งนี้ทำให้เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งว่าคติชนการจัดการศพ เป็นกลไกเชิงโครงสร้างหน้าที่ในการจัดการกับการตายและการสูญเสียหน้าที่ในระบบสังคมจากการตายของสมาชิกในชุมชนสะดาวาตามศานบัญญัติของศาสนาอิสลาม เช่น คติชน “งูซงมาญะฮ์” หรือคติชนพิธีการหามศพ ทำให้เกิดการรวมตัวกันเพื่อระดมแรงงานในการเคลื่อนย้ายศพ จากจุดที่ประกอบพิธีบูกุ๊มาญะฮ์ไปยังมัสยิดเพื่อเข้าสู่คติชนการละหมาดญานาซะฮ์ และจากมัสยิดไปยังกุโบร์เพื่อฝังศพในคติชนคามุมาญะฮ์ การงูซงมาญะฮ์นี้เป็นการระดมแรงงานเนื่องจากบางครอบครัวพักอาศัยอยู่ในบริเวณที่รถยนต์เข้าไม่ถึง หรืออยู่ห่างไกลจากมัสยิด ทางสัญจรในชุมชนบางช่วงแคบและซับซ้อน ประกอบกับศพของชาวสะดาวาที่มักจะจัดการอย่างรวดเร็วหลังจากผู้ตายหมดลมหายใจ ทำให้ศพยังมีน้ำหนักมาก เป็นอุปสรรคอย่างยิ่งในการเคลื่อนย้าย คติชนนี้จึงทำให้เกิดการรวมตัวเพื่อระดมแรงงาน ทำให้สามารถจัดการศพตามศาสนาบัญญัติของศาสนาอิสลามได้อย่างมีประสิทธิภาพ ครอบครัวของผู้ตายและผู้เข้าร่วมการหามศพมีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (Solidarity) และสามารถธำรงไว้ซึ่งบรรทัดฐานและค่านิยมของชุมชน ทำให้ชุมชนสะดาวาธำรงอยู่ได้อย่างมีดุลยภาพ

คติชนการจัดการศพยังก่อให้เกิดการรวมตัวกันเพื่อสร้างดุลยภาพในลักษณะของการระดมทรัพยากรด้านอื่น ๆ เช่น เงิน อาหาร กำลังใจ และความรู้ทางศาสนา ทั้งแก่ศพ ครอบครัวผู้ตาย และสมาชิกในชุมชนสะดาวา เช่น หลังจากคติชนคามุมาญะฮ์สิ้นสุดลงอิหม่ามประจำมัสยิดจะกล่าวให้แง่คิดที่เรียกว่าการ “คุตเบาะฮ์” หรือ “คุตบะฮ์” เป็นการให้ความรู้ทางศาสนาอิสลามสั้น ๆ เพื่อให้ความรู้ทางศาสนาอิสลามและให้กำลังใจแก่สมาชิกในชุมชน การคุตเบาะฮ์นี้สามารถทำที่กุโบร์ที่ฝังศพได้ จากการเก็บรวมรวมข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยพบว่า เนื้อหาที่อิหม่ามมักนำมากล่าวคุตเบาะฮ์นี้ ได้แก่ การยำเกรงต่ออัลลอฮ์ การรำลึกถึงความไม่ยั่งยืนของร่างกาย

และสรรพสิ่งบนโลก การปฏิบัติความดีต่อชุมชน เพื่อนบ้าน และครอบครัวตามแนวทางของสังคมมุสลิมที่ศรัทธามั่นคงต่ออัลลอฮ์ สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นการรวมตัวเพื่อสร้างดุลยภาพของสังคมมุสลิมในการระดมทรัพยากรด้านความรู้ หลักการทางศาสนา ข้อคิด และกำลังใจ เพื่อให้สมาชิกในชุมชนสามารถกลับมาทำหน้าที่ของตนในโครงสร้างทางสังคมได้ตามปกติ แม้จะสูญเสียบุคคลที่รักไปแล้วก็ตาม ทำให้ท่ามกล่างวิกฤติภายในชุมชนนี้ องค์ประกอบของชุมชนยังคงทำงานต่อไปได้อย่างมีดุลยภาพ ทำให้ชุมชนสะดาวามีความเข้มแข็ง และยั่งยืนต่อไปในฐานะสังคมมุสลิม

3.3 การธำรงวัฒนธรรมท้องถิ่นของสังคมมุสลิม (Preserving the Local Culture of Muslim Society) คติชนการจัดการศพของชาวสะดาวา เป็นการธำรงรักษาวัฒนธรรมท้องถิ่น ความเชื่อ พิธีกรรม คำกล่าว ตลอดจนวัสดุอุปกรณ์ในคติชนต่าง ๆ เป็นเครื่องมือสำคัญในการสืบทอดวัฒนธรรมท้องถิ่น ที่อาจเลือนหายไปหรือถูกแทนที่จากสิ่งใหม่ เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมทั้งในระดับจังหวัด ภูมิภาค ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงระดับชาติและสากล วัฒนธรรมท้องถิ่นของชาวสะดาวาที่สำคัญที่สุด ได้แก่ บรรทัดฐานทางสังคมที่ยึดมั่นในการทำความดี ตามคำสอนจากอัลลอฮ์ คติชนการจัดการศพของชาวสะดาวาทุกคติชนปรากฏการเน้นย้ำและธำรงไว้ซึ่งคำสอนของอัลลอฮ์ การศรัทธามั่นคงต่ออัลลอฮ์นี้ถือเป็นแกนหลักของสังคมชาวมุสลิมทั่วโลก รวมทั้งชุมชนสะดาวาด้วย เนื่องจากจะมีผลต่อชีวิตของชาวมุสลิมทุกคน ดังข้อความในคัมภีร์อัลกุรอาน ความว่า “แท้จริงบรรดาผู้กล่าวว่าอัลลอฮ์คือพระเจ้าของพวกเราแล้ว พวกเขาก็ยืนหยัดตามคำกล่าวนั้น มะลากิกะฮ์จะลงมาหาพวกเขา (โดยกล่าวกับพวกเขาว่า) พวกท่านอย่าหวาดกลัวและอย่าเศร้าสลดใจ แต่จงต้อนรับข่าวดี คือสวนสวรรค์ซึ่งพวกเจ้าได้ถูกสัญญาไว้” (สมาคมนักเรียนเก่าอาหรับ, 2542, น. 480) จึงกล่าวได้ว่าวิถีชีวิต และวัฒนธรรมท้องถิ่นของชาวสะดาวาในทุก ๆ ด้าน จะต้องเป็นไปตามวัจนะคำสอนและสิ่งที่อัลลออฮ์ทรงมอบหมาย เพื่อชีวิตหลังความตายของพวกเขาจะได้พำนักในสวรรค์ของอัลลอฮ์ คติชนการจัดการศพของชาวสะดาวาทุกคติชน จะเริ่มด้วยการกล่าวคำว่า “บิสมิลลาฮิรเราะห์มา นิรเราะฮีม” หมายถึง ด้วยพระนามของอัลลอฮ์ผู้ทรงกรุณาปราณีผู้ทรงเมตตาเสมอ สะท้อนให้เห็นการย้ำเตือนให้ผู้ร่วมคติชนและผู้ตาย ตระหนักถึงความศรัทธาต่ออัลลอฮ์ และเป็นการถ่ายทอดแกนหลักของวัฒนธรรมท้องถิ่นนี้ให้สืบต่อไป

คติชนงูซงมาญะฮ์ เป็นคติชนที่สมาชิกในชุมชนจะช่วยกันหามศพไปยังมัสยิด และฝังในกุโบร์ โดยผู้หามจะสลับสับเปลี่ยนกันเป็นระยะ ๆ การเดินจะต้องก้าวเท้าอย่างต่อเนื่อง จะต้องสาวเท้าให้เร็ว สม่ำเสมอ เพื่อให้ถึงที่หมายอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้ผู้ที่ร่วมเดินในขบวนงูซงมาญะฮ์จะต้องระลึกถึงความตาย วิงวอนขอต่ออัลลอฮ์ให้ทรงเมตตาอภัยในบาปของผู้ตาย และประทานผลบุญให้กับตนเอง คติชนนี้เป็นการธำรงบรรทัดฐานทางสังคม อันเป็นแกนหลักของวัฒนธรรมท้องถิ่น เนื่องจากจะต้องรีบไปส่งผู้ตายลงหลุมฝังศพ คติชนนี้ทำให้ผู้หามและร่วมเดินส่งศพ ได้ตระหนักถึงมาตรฐานความดีที่เป็นแบบแผนการใช้ชีวิตของชาวมุสลิม และได้พิจารณาศพที่ถูกหามเป็นกรณีตัวอย่าง เป็นหลักฐานอย่างเป็นรูปธรรมว่าทุกคนจะต้องตายและกลับสู่การพิพากษาของอัลลออฮ์ เมื่อทุกคนกลับไปใช้ชีวิตตามวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ ยึดโยงด้วยธรรมนูญจากอัลลอฮ์ ตั้งแต่ตื่นนอน

จนกระทั่งหลับ และตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย เป็นการถ่ายทอดและรักษาค่านิยม ความเชื่อ และแบบแผนพฤติกรรมจากรุ่นสู่รุ่น ทำให้โครงสร้างของชุมชนสะดาวามีความเข้มแข็ง สามารถธำรงรักษาวัฒนธรรมท้องถิ่นของสังคมมุสลิมไว้ได้อย่างมั่นคงและต่อเนื่อง

3.4 การสร้างความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมท้องถิ่น (Building Pride in Local Culture) คติชนการจัดการศพของชาวสะดาวา เป็นโอกาสสำคัญที่ชาวสะดาวาจะแสดงความรู้ ความสามารถ ทักษะในด้านต่าง ๆ อันเป็นวิถีชีวิตตามวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อให้การจัดการศพผ่านพ้นไปได้ด้วยดี ปรากฏการณ์นี้เป็นที่รับรู้ร่วมกันทั้งในชุมชนสะดาวาและชุมชนใกล้เคียง เมื่อมีสมาชิกในชุมชนตาย ชาวสะดาวาสามารถจัดการศพได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยไม่มีการจ้างวานหรือขอความช่วยเหลือจากชุมชนอื่น ๆ ทั้งในแง่ของความรู้ด้านศาสนา ชุมชนสะดาวามีบุคคลที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญด้านศาสนาอิสลามในทุก ๆ ด้าน ได้แก่ ศาสนบัญญัติ หลักศรัทธา หลักปฏิบัติ มารยาทอิสลาม ประวัติศาสตร์อิสลาม ในแง่ของความรู้เกี่ยวกับทรัพยากรทางธรรมชาติในการจัดการศพ ชาวสะดาวามีความชำนาญในการเตรียมกายูกาโบ หรือกายูกาฆู (เปลือกไม้ที่ใช้ดับกลิ่นศพ) การผสมการบูรการเตรียมน้ำอาบศพ โดยจะไม่ใช้ของสำเร็จรูปหรือน้ำยาดับกลิ่นที่มีจำหน่ายทั่วไป ในแง่ของการสร้างสรรค์ศิลปะพื้นบ้านตามวัฒนธรรมท้องถิ่น ชาวสะดาวามีความสามารถในการประกอบเครื่องไม้ที่ใช้ในการจัดการศพ การต่อเครื่องหามศพ การหล่อ “บาตูกุโบร์” (ป้ายฝังหลุมศพ) ตลอดจนทักษะการปรุงอาหารพื้นบ้านที่นำไปมอบให้ครอบครัวผู้ตาย ชาวสะดาวาสามารถเตรียมอาหารจากวัตถุดิบท้องถิ่นได้หลายชนิดในเวลาจำกัด อาหารที่ปรุงมีกลิ่นหอมรสชาติอร่อย ชาวสะดาวาเชื่อว่าอาหารที่ดีจะบรรเทาความเสียใจจากการสูญเสียสมาชิกในชุมชนได้

นอกจากนี้ความแข็งแรงของชาวสะดาวาที่ปรากฏในคติชนการจัดการศพ เช่น ในคติชนงูซงมาญะฮ์ การขุดหลุมฝังศพ การรีดท้องศพอย่างสะอาดหมดจด ก็เป็นทักษะจากวัฒนธรรมท้องถิ่นของชาวสะดาวาที่มีวิถีชีวิตผูกพันกับธรรมชาติ นิยมการออกกำลังกาย รับประทานอาหารจากพืชผักและวัตถุดิบในท้องถิ่นที่ฮาลาล ปลอดภัย มีสรรพคุณทางยา ชาวสะดาวาจะแสดงออกถึงความแข็งแรงของตนผ่านการร่วมคติชนการจัดการศพอย่างเต็มที่ สิ่งเหล่านี้สะท้อนถึงความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ส่งเสริมสุขภาพของชาวสะดาวา และเป็นอัตลักษณ์ของชาวสะดาวาที่บอกเล่าสืบต่อกันมาด้วยความภาคภูมิใจ จึงกล่าวได้ว่าคติชนการจัดการศพนอกจากจะมีบทบาทหน้าที่ในการจัดการศพทำให้โครงสร้างและองค์ประกอบทางสังคมของชุมชนสะดาวาสามารถทำหน้าที่ต่อไปได้อย่างสมดุล แล้วยังเป็นการสร้างความภาคภูมิใจจากการแสดงความสามารถตามวัฒนธรรมท้องถิ่นของชาวสะดาวา ชาวสะดาวามีความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมของตน ตระหนักว่าวัฒนธรรมเหล่านี้มีประโยชน์ ทำให้สามารถผ่านพ้นจากภาวะวิกฤตไปได้ นำไปสู่จิตสำนึกความเป็นเจ้าของวัฒนธรรมท้องถิ่น เกิดความผูกพันกับชุมชนของตน ชาวสะดาวาจึงมีแรงจูงใจในการธำรงวัฒนธรรมท้องถิ่นอันเป็นรากเหง้าของโครงสร้างทางสังคมของชาวสะดาวา ทำให้สะดาวาสามารถดำรงอยู่ได้อย่างเข้มแข็งสืบเนื่องต่อมาเป็นเวลายาวนาน

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัยครั้งนี้พบว่า คติชนการจัดการศพของชาวสะดาวามีบทบาทเชิงโครงสร้างหน้าที่ต่อเสถียรภาพและการดำรงอยู่ของสังคมชาวสะดาวา โครงสร้างหน้าที่โดยตรงที่ปรากฏชัดเจน คือหน้าที่ชัดแจ้งของคติชนการจัดการศพ ซึ่งเป็นผลเชิงโครงสร้างหน้าที่ที่ชาวสะดาวาตั้งใจ และรับรู้ชัดเจนว่าจะเกิดจากคติชนการจัดการศพ ได้แก่ การจัดการศพอย่างถูกสุขลักษณะ การหวังผลบุญและความเมตตาจากอัลลอฮ์ การแจ้งข่าวการตายให้สมาชิกชุมชนทราบ จะเห็นได้ว่าหน้าที่ชัดแจ้งเหล่านี้ทำให้เข้าใจว่าคติชนการจัดการศพมีวัตถุประสงค์หลักเพื่ออะไร และสะท้อนให้เห็นว่าสถาบันทางสังคมของชุมชนสะดาวานี้มีหน้าที่อย่างไรเกี่ยวกับการตายของสมาชิกในชุมชน เช่น สถาบันทางศาสนา มีหน้าที่ในการสร้างขวัญและกำลังใจแก่ครอบครัวผู้ตาย ควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกให้เป็นไปตามบรรทัดฐานทางศีลธรรมของศาสนาอิสลาม ดังนั้นองค์ประกอบต่าง ๆ ในคติชนการจัดการศพ จึงต้องสอดคล้องและมีคำอธิบายตามหลักการของศาสนาอิสลาม สถาบันครอบครัวมีหน้าที่ในการเป็นเจ้าภาพในการจัดการศพ และสถาบันอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องจะร่วมสนับสนุนการจัดการศพ อย่างเป็นระบบ จึงกล่าวได้ว่าหน้าที่ชัดแจ้งเป็นเสมือนภาพที่เป็นรูปธรรมของโครงสร้างหน้าที่ของสังคมสะดาวาอย่างชัดเจน

ส่วนหน้าที่ซ่อนเร้นในคติชนการจัดการศพ ได้แก่ การสร้างความทรงจำที่ดีต่อผู้ตาย การสร้างสัมพันธภาพที่ดีในระบบเครือญาติ และการสร้างความสามัคคีในชุมชน ทำให้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างทางสังคมและคติชนการจัดการศพ กล่าวคือ ขั้นตอนในคติชนบางส่วนที่ไม่ได้เป็นเจตนาในการจัดการศพ แต่ยังคงปรากฏอยู่และสืบทอดต่อ ๆ กันมา มีหน้าที่ซ่อนเร้นที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมสะดาวาโดยรวม แม้ปัจจุบันความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีจะมีความทันสมัยมากขึ้น วิถีชีวิตของผู้คนมีความเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เช่น คติชนซอดาเกาะห์หรือการบริจาคเสื้อผ้า สิ่งของเครื่องใช้ เครื่องประดับบางส่วนของผู้ตายให้แก่ญาติ และผู้เข้าร่วมการพิธีศพ ซึ่งปัจจุบันไม่มีความจำเป็นเนื่องจากแนวคิดในการใช้ของมือสองต่อจากผู้ตายจะเปลี่ยนแปลงไป วัยรุ่นอาจมองว่าไม่เหมาะสม ของใช้บางอย่างไม่สอดคล้องกับบริบทการใช้งานของผู้รับ แต่ว่าชาวสะดาวาก็ยังเต็มใจและยินดีจะรับของเหล่านี้ หน้าที่ซ่อนเร้นจะอธิบายว่าคติชนที่อาจไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงนี้ ยังปรากฏอยู่ได้ เนื่องจากมีบทบาทในการสร้างความทรงจำที่ดีต่อผู้ตาย อันเป็นอัตลักษณ์และระบบความคิดความเชื่อของชาวสะดาวา ดังนั้นหน้าที่ซ่อนเร้นเหล่านี้จึงทำให้เข้าใจว่าชาวสะดาวามีโครงสร้างหน้าที่ในสังคมที่เน้นสร้างความทรงจำที่ดีต่อสมาชิกในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ตาย ให้ความสำคัญกับระบบเครือญาติ และมีค่านิยมในการสร้างความสามัคคีในชุมชนของตน ผลการวิจัยยังสะท้อนถึงความศรัทธาที่มั่นคงของชาวสะดาวาที่มีต่อศาสนาอิสลาม และความงดงามของศาสนาอิสลามที่ส่งเสริมการช่วยเหลือเกื้อกูลกันของมนุษย์ทั้งในยามที่มีชีวิตอยู่ และเมื่อตายไปแล้ว

ผลการวิเคราะห์โครงสร้างหน้าที่ดังกล่าวสอดคล้องกับผลการศึกษาของวาริด เจริญราษฎร์ (2568, น.1-16) ที่ศึกษาวิเคราะห์คติชนในพิธีสมรสชาวมุสลิมชุมชนบันนังสาเรง อำเภอเมือง

จังหวัดยะลาซึ่งเป็นระบบสังคมมุสลิมสมัยใหม่โดยใช้แนวคิดโครงสร้างหน้าที่ พบว่า ชุมชนบันนังสาเรง เป็นระบบสังคมซึ่งประกอบด้วยคติชนในพิธีสมรสเป็นส่วนประกอบย่อย ๆ คติชนเหล่านี้มีหน้าที่ชัดแจ้ง ได้แก่ การรวมกำลังคนเพื่อใช้แรงงานและระดมความคิด การแจ้ง และยืนยันสถานะภาพของคู่บ่าวสาว การระดมทุนช่วยเหลือเจ้าภาพ การกำหนดพฤติกรรมของคู่บ่าวสาว การสร้างความเป็นสิริมงคลการสร้างความบันเทิงใจ ในขณะเดียวกันคติชนก็มีหน้าที่ซ่อนเร้น ได้แก่ การสร้างบรรยากาศแห่งความสำรวม การสลายความขัดแย้ง การแสดงความสามารถ และความภาคภูมิใจในศิลปะท้องถิ่น องค์ความรู้จากการศึกษาคติชนในพิธีสมรสกับผลการศึกษาครั้งนี้สนับสนุนซึ่งกันและกัน ทำให้เข้าใจว่าสังคมจะมีเสถียรภาพ องค์ประกอบของโครงสร้างจะทำหน้าที่ของตนได้สมบูรณ์หรือไม่ ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งมาจากคติชนของสังคมนั้น ได้ทำหน้าที่ทั้งชัดแจ้งและหน้าที่ซ่อนเร้นได้อย่างมีประสิทธิภาพเพียงใด คติชนจึงไม่ใช่เป็นเพียงความรู้ความคิดของคนในอดีต ที่บอกเล่าเรื่องราวที่ผ่านมาของสังคมเท่านั้น แต่ยังเป็นกลไกในการดำเนินกิจกรรมทางสังคมในรูปแบบต่าง ๆ ที่ทำให้สังคมอยู่รอดได้ทั้งในการเปลี่ยนแปลงสถานะและวิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้น เช่น การแต่งงาน การตาย เป็นต้น

การวิจัยครั้งนี้ยังปรากฏภูมิปัญญาในการธำรงสังคมมุสลิมของคติชนการจัดการศพ ได้แก่ การควบคุมทางศีลธรรมด้วยหลักการแห่งอิสลาม การรวมตัวเพื่อสร้างดุลยภาพ การธำรงวัฒนธรรมท้องถิ่นของสังคมมุสลิม และการสร้างความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมท้องถิ่น ภูมิปัญญาเหล่านี้ยังไม่ปรากฏจากการศึกษาวิเคราะห์คติชนในการจัดการศพ หรือในการวิเคราะห์คติชนประเภทอื่น ๆ ในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ทำให้เข้าใจว่าคติชนเหล่าสามารถพัฒนาให้ชุมชนสะดาวาเป็นสังคมมุสลิมที่เข้มแข็ง สอดคล้องกับศาสนบัญญัติของศาสนาอิสลาม ในขณะเดียวกันก็เป็นทางออกของวิกฤติ เป็นการกำจัดภาวะเสียหน้าที่หรือภาวะไร้บรรทัดฐานที่อาจเกิดขึ้นเมื่อสมาชิกในชุมชนตาย ทำให้ชุมชนสะดาวายังคงธำรงอยู่ได้จากโครงสร้างหน้าที่ภายในลักษณะเช่นนี้สอดคล้องกับแนวคิดโครงสร้างหน้าที่นิยมของ Merton (1957, pp. 19-84) ที่เสนอแนวความคิดว่าหน้าที่ของสิ่งทางสังคม (Social Item) ซึ่งรวมถึงคติชนตามวัฒนธรรมจะมีหน้าที่ต่อระบบสังคม ในแง่ของการขับเคลื่อนให้สังคมเจริญงอกงามได้ จะมีหน้าที่อันก่อให้เกิดผลเชิงบวกหรือคุณประโยชน์ต่อบูรณาการของระบบสังคม ทำให้สังคมเกิดความเข้มแข็งและดำรงอยู่ได้อย่างมีเสถียรภาพ ผลการศึกษาครั้งนี้จึงทำให้เห็นความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่าคติชนกับการทำงานของโครงสร้างหน้าที่ของสังคม และจะเป็นมุมมองคติชนไทยในมิติใหม่ที่เชื่อมโยงสู่การพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืนได้อย่างเป็นรูปธรรม

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1. ข้อเสนอแนะสำหรับการนำผลการศึกษาไปใช้ประโยชน์ จากผลการวิจัยคติชนการจัดการศพของชาวสะดาวา เป็นข้อมูลสำคัญในการออกแบบ และพัฒนานโยบายทางวัฒนธรรมของชาติ เช่น การสืบสานอนุรักษ์คติชนการจัดการศพ การนำเสนอโครงสร้างหน้าที่ของคติชน

การจัดการศพที่สัมพันธ์กับสถาบันทางสังคม เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจในการปฏิสัมพันธ์ต่อกันในสังคมพหุวัฒนธรรม นอกจากนี้ผลการศึกษายังเป็นแนวทางในการใช้คติชนหรือข้อมูลทางวัฒนธรรมเพื่อขจัดปัญหาทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาจากภาวะเสียหน้าที่หรือภาวะไร้บรรทัดฐานในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาครั้งต่อไป ควรมีการศึกษาวิเคราะห์คติชนประเภทอื่น ๆ ตามแนวคิดโครงสร้างหน้าที่ และควรวิเคราะห์โครงสร้างหน้าที่ของคติชนในระบบสังคมอื่น ๆ เช่น สังคมเมือง สังคมกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ โดยพิจารณาถึงการใช้คติชนเพื่อปรับปรุงประสิทธิผลของนโยบายสาธารณะของชุมชน และท้องถิ่น เพื่อสร้างองค์ความรู้ทางคติชนที่ทันสมัย สอดคล้องกับบริบททางสังคมที่แท้จริง และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้อย่างเป็นรูปธรรม

บรรณานุกรม

วาริด เจริญราษฎร์. (2562). **ทฤษฎีและระเบียบวิธีการศึกษาคติชนวิทยา**. (พิมพ์ครั้งที่ 2). นนทบุรี: เนชั่นไฮ 1954.

วาริด เจริญราษฎร์. (2568). คติชนในพิธีสมรสของชาวบันนังสาเรง : เอกภาพ ความเป็นสากล และการทดแทนเชิงหน้าที่ของสังคมมุสลิมสมัยใหม่. **Journal of Arts and Thai Studies**. 47(1), E4178, น. 1–16). ค้นเมื่อ 9 กรกฎาคม 2568, จาก https://doi.org/10.69598/artssu.2025.4178.

สมาคมนักเรียนเก่าอาหรับ. (2542). **พระมหาคัมภีร์อัลกุรอานพร้อมคำแปลภาษาไทย**. มาดีนะฮ์: ศูนย์กษัตริย์ฟาฮัดเพื่อการพิมพ์อัลกุรอาน.

สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดปัตตานี. (2567). **แผนปฏิบัติการพัฒนาอุตสาหกรรมจังหวัดปัตตานี ระยะ 5 ปี (พ.ศ. 2566–2570)**. ค้นเมื่อ 9 กรกฎาคม 2568, จาก https://pattani.industry.go.th/th/cms-of-443.

อับดุลสลาม เพชรทองคำ. (2567). **อัลอีมาน บิลเยาวมิลอาคิร – การศรัทธาต่อวันสุดท้าย**. หนังสือที่ระลึกงานศพโสรยา เรืองทอง. กรุงเทพมหานคร: สมาคมมัสยิดอันศอริสุนนะฮ์.

องค์การบริหารส่วนตำบลสะดาวา. (2568). **ข้อมูลหน่วยงานตำบลสะดาวา**. ค้นเมื่อ 1 กรกฎาคม 2568, จาก https://www.sadawa.go.th/history.php.

Durkheim, É. (1997). **The division of labor in society**. New York: Free Press.

Gabay, G., & Tarabeih, M. (2022). Death from COVID-19, Muslim death rituals and disenfranchised grief: A patient-centered care perspective. **OMEGA - Journal of Death and Dying**, 89(4), pp. 1492–1513. Retrieved July 9, 2025, from https://doi.org/10.1177/00302228221095717.

Merton, R. K. (1957). **Social theory and social structure.** Glencoe, IL: The Free Press.

Parsons, T. (1951). **The social system**. Glencoe, IL: The Free Press.

Rogers, E. M. (2003). **Diffusion of innovations**. (5th ed). New York: The Free Press.

Rubin, S. S., & Yasien-Esmael, H. (2004). Loss and bereavement among Israel's Muslims: Acceptance of God's will, grief, and the relationship to the deceased. **OMEGA - Journal of Death and Dying.** 49(2), pp. 149–162. Retrieved July 9, 2025, from https://doi.org/10.2190/0T8A-7Y0F-9VJX-9V7M.

Zorlu, S., Memis, A., & Yumusak, M. (2022). Religious and cultural practices of Muslims living in Central Anatolia on death and mourning: A qualitative study from Turkey. **Journal of Religion and Health.** 61(6), pp. 4934–4958. Retrieved July 9, 2025, from https://doi.org/10.1007/s10943-021-01389-3.